

Μνήμων

Τόμ. 9 (1984)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΑΛΕΞ. ΚΙΤΡΟΕΦ: 'Η ελληνική παροικία στην Αίγυπτο και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος ● H. FLEISCHER — ΑΡ. ΣΤΕΡΓΕΛΛΗΣ (επιμ.): 'Ημερολόγιο Φαίδωνα Μαηδώνη (24.6-10.9. 1944) ● LARS BÆRENTZEN: 'Η λαϊκή ύποστήριξη του ΕΑΜ στο τέλος της Κατοχής ● Γ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ: Πολιτικές προοπτικές και δυνατότητες μετά την απελευθέρωση ● Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ: 'Εταιρεία 'Ελληνικής 'Ατμοπλοΐας (1857-1869). 'Υποθέσεις έρευνας και προβληματική ● Γ. ΜΠΑΦΟΥΝΗΣ: Γάμοι στην 'Ερμούπολη (1845 - 1853). Δημογραφικά φαινόμενα μίας μοντέρνας πόλης του ελληνικού 19ου αιώνα ● Μ. ΧΡ. ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΟΥ: «'Ο θάνατος του Δημοσθένους» του Ν.Σ. Πίτκολου και ο Γρηγόριος Παλαιολόγος ● Α. ΠΟΛΙΤΗΣ: 'Ο πεζός λόγος. Δύο μαρτυρίες για το 1945

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1978

ΑΘΗΝΑ 1984

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ ΚΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ»

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΤΡΟΕΦ

doi: [10.12681/mnimon.207](https://doi.org/10.12681/mnimon.207)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΙΤΡΟΕΦ Α. (1984). Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ ΚΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ». *Μνήμων*, 9, 1–32.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.207>

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΤΡΟΕΦ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ ΚΑΙ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ «ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ»¹

Είναι γνωστό πώς στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου, ή ελληνική κυβέρνηση και ο αρχηγός του ελληνικού κράτους Γεώργιος Β' (1890 - 1947) καθώς και τμήματα των ελληνικών ένοπλων δυνάμεων έγκαταστάθηκαν στην Αίγυπτο. Είναι επίσης γνωστό πώς ή εμφάνιση του Έθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) στην Ελλάδα είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία φιλοεαμικού ρεύματος στην Αίγυπτο που κατέληξε στα κινήματα μέσα στις ένοπλες δυνάμεις τον Απρίλιο του 1944. Τα γεγονότα αυτά έχουν απασχολήσει μεγάλο αριθμό από πολιτικούς και στρατιωτικούς μελετητές και τώρα τελευταία γίνονται αντικείμενο μίας, πιδ συστηματικής, ιστορικής έρευνας.² Οί μέχρι τώρα μελέτες έχουν ασχοληθεί — όπως είναι φυσικό — με την κυβέρνηση και τις ένοπλες δυνάμεις και συνεπώς δέν έχει φωτιστεί ακόμη ίκανοποιητικά ή στάση της πολυάριθμης ελληνικής παροικίας στην Αίγυπτο. Έδω δέ φιλοδοξούμε παρά νά κάνουμε μιά μικρή συμβολή στην αξιολόγηση του ρόλου της παροικίας την περίοδο εκείνη, εξετάζοντας μιά παροικιακή οργάνωση που σχηματίστηκε τό 1943 με σκοπό τη διάδοση των θέσεων του ΕΑΜ στον παροικιακό χώρο· πρόκειται για τον «Έθνικό Απελευθερωτικό Σύνδεσμο» (ΕΑΣ).³

1. Το άρθρο αυτό στηρίζεται στη διατριβή μου για Μ. Α. 'Ιστορία, με τίτλο : *Anglo - Greek Relations and the Greek Situation in Egypt 1941 - 1944* που υποστηρίχθηκε στο πανεπιστήμιο του Keele στην Αγγλία τό 1979. Ευχαριστώ τους Α. Παναγιωτόπουλο και Κ. Παπαδόπουλο για τις παρατηρήσεις τους που βοήθησαν στην καλύτερη έπεξεργασία του άρθρου.

2. Βλέπε Η. Fleischer, "The 'Anomalies' in the Greek Middle East Forces, 1941 - 1944", στο *Journal of the Hellenic Diaspora*, τόμ. V, άρ. 3, 1978 και Ρ. Papastratis, *British Foreign Policy Towards Greece During the Second World War*, άδημοσίευτο Phd Πανεπιστημίου του Λονδίνου, 1978.

3. Οί δύο σπουδαιότερες δημοσιευμένες πηγές για τον ΕΑΣ είναι : Γ. Αθανασιάδης, *Η Πρώτη Πράξη της Έλληνικής Τραγωδίας*, Έλεύτερη Ελλάδα 1971 και Στρ. Τσίρκας, «Η Πνευματική Αντίσταση στη Μέση Ανατολή», στην *Επιθεώρηση Τέχνης* άρ. 87 - 88, Μάρτιος - Απρίλιος 1962.

Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ἡ στενὴ παρακολούθηση τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ ἐθνικοῦ κέντρου ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνες τῆς Αἰγύπτου ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικὲς μορφές μετὰ τὶς ὁποῖες ἐκφράζεται ἡ σύνδεση τῆς παροικίας μετὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ πλειοψηφία τῆς παροικίας, ποὺ ἀριθμοῦσε συνολικὰ τὸ 1937 πάνω ἀπὸ 100.000 κατοίκους,⁴ εἶχε ταχθεῖ στὸ πλευρὸ τοῦ Ἑλευθερίου Βενιζέλου, κι ἀργότερα στὸ πλευρὸ τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Ὁ ἀστικός ἐκσυγχρονισμὸς τοῦ Βενιζέλου ταίριαζε μετὰ τὴν ὀργανικὰ φιλελεύθερη οἰκονομικὴ λειτουργία τῆς παροικίας ὅπου κυριαρχοῦσαν οἱ πλούσιοι ἔμποροι, μεταπράτες καὶ βιομήχανοι. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ἡ μοναρχία καὶ τὸ Λαϊκὸ κόμμα δὲν εἶχαν ἐρείσματα στὴν παροικία. Κι ἔτσι, ἔχουμε καὶ στὴν Αἴγυπτο ἀντανάκλαση τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ ποὺ ἦταν τὸ καθοριστικὸ στοιχεῖο στὴν ἑλλαδικὴ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ μεσοπολέμου. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἡ ἐμφάνιση ἑνὸς μαζικοῦ ἐθνικοῦ κινήματος στὴν Αἴγυπτο στρέφει τὴν προσοχὴ τῶν παροίκων στὴ διασφάλιση τῆς παρουσίας τῶν κοινοτικῶν τοὺς ὀργανώσεων, σχολείων, ἐκκλησιῶν καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων, καὶ ἀπευθύνονται στὸ ἑλληνικὸ κράτος ζητώντας νομικὴ κάλυψη.⁵ Οἱ Κοινότητες δὲν θὰ ἀργήσουν νὰ ἀπευθυνθοῦν καὶ πάλι στὸ ἑλληνικὸ κράτος γιατί ἀντιμετωπίζουν οἰκονομικὰ προβλήματα μετὰ τὴν ὑπερφόρτωση τῶν σχολείων καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων μετὰ ἀπόρους παροίκους.⁶ Ἐτσι, παράλληλα μετὰ τοὺς δεσμοὺς τῆς παροικίας μετὰ τὰ ἑλληνικὰ πολιτικὰ κόμματα παρατηρεῖται μιὰ αὐξανόμενη ἐπαφὴ τῶν κοινοτικῶν ὀργανώσεων μετὰ τὸ ἑλληνικὸ κράτος.

Στὴ δεκαετία τοῦ 1930 οἱ διεθνεῖς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Εὐρώπη, ἡ ἐπιστροφή τοῦ Γεωργίου Β' στὴν Ἑλλάδα τὸ 1935 καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς δικτατορίας τῆς 4ης Αὐγούστου ἐπιφέρουν μίαν ὀξυνση στὶς πολιτικὲς ἀντιθέσεις στὴν παροικία. Μιὰ ἀπὸ τὶς συνέπειες ἦταν ἡ ἀνάπτυξη ἑνὸς εἰρηνιστικοῦ καὶ κατόπιν ἀντιφασιστικοῦ κινήματος ποὺ ὅπως θὰ δοῦμε ἀπετέλεσε τὸν πρόδρομο τοῦ ΕΑΣ. Ἀλλά, παράλληλα, καὶ οἱ αἰγυπτιακὲς πολιτικὲς διαδικασίες ἐπέδρασαν καθοριστικὰ πάνω στὸ σύνολο τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἦσαν ἐγκατεστημένοι στὴν Αἴγυπτο. Στὴ δεκαετία τοῦ 1930, καρποφόρησαν οἱ προσπάθειες τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος γιὰ περισσότε-

4. Βλέπε *Annuaire Statistique de l'Egypte 1937*, Κάιρο 1938. Ὁ ἀριθμὸς δίνεται κατὰ προσέγγιση γιατί οἱ προπολεμικὲς ἀπογραφές στὴν Αἴγυπτο δὲν εἶναι ἀκριβεῖς καὶ ἐπίσης γιατί δίνεται ὁ ἀριθμὸς ἑλλήνων ὑπηκόων καὶ εἶναι δύσκολος ὁ ὑπολογισμὸς τῶν ἑλλήνων μετὰ ξένη, κυρίως αἰγυπτιακὴ, ὑπηκοότητα.

5. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητος Ἀλεξανδρείας. Ἀντίγραφα Ἐπιστολῶν 1919 - 1920, τόμος Β - 20, σσ. 136 - 140.

6. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητος Ἀλεξανδρείας. Ἀντίγραφα Ἐπιστολῶν 1935, τόμος Β - 65, σσ. 224 - 233 καὶ 136 - 141.

ρη ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ περιορισμὸ τῶν προνομίων τῶν ξένων στὴ χώρα. Μὲ τὴν ἀγγλο - αἰγυπτιακὴ συμφωνία τοῦ 1936 ἀποσύρθηκαν τὰ βρεταννικὰ στρατεύματα ἀπὸ τὸ αἰγυπτιακὸ ἔδαφος, μ' ἐξαίρεση τὴν περιοχὴ τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ, καὶ ἡ βρεταννικὴ κυβέρνησις παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν εὐθύνη πού εἶχε νὰ προστατεύει τὰ συμφέροντα τῶν ξένων στὴν Αἴγυπτο. Τὸ 1937 καταργήθηκαν οἱ διομολογήσεις, τὰ εἰδικὰ προνόμια τῶν ξένων.⁷ Ἡ πορεία τῶν ξένων παροικιῶν ἦταν ἐξαρτημένη πλέον ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ κράτους, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς ἡ ἴδια Αἴγυπτος δὲν ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκὸ, βρεταννικὸ κυρίως κεφάλαιο. Ἡ κατάστασις αὐτὴ διήρκησε δύο χρόνια μονάχα, γιατί ξέσπασε ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος.

Ὁ πόλεμος ἄλλαξε ριζικὰ τὴν κατάστασις στὴν Αἴγυπτο γιατί ἡ ἀγγλο - αἰγυπτιακὴ συμφωνία καθόριζε πὼς, σὲ περίπτωσι πολέμου, ἡ βρεταννικὴ κυβέρνησις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαταστήσῃ σ' ὁλόκληρῃ τὴν Αἴγυπτο τὰ στρατεύματά της. Συνεπῶς, ἡ Αἴγυπτος βρέθηκε ξανὰ κάτω ἀπὸ βρεταννικὴ στρατιωτικὴ κατοχὴ, ἔστω καὶ ἂν παρέμενε τυπικὰ οὐδέτερο κράτος, χάνοντας ἔτσι τὴν πολιτικὴ ἀνεξαρτησία της. Αὐτὸ φάνηκε καθαρὰ τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1942 ὅταν ὁ αἰγύπτιος βασιλεὺς Φαρούκ ἀρνήθηκε νὰ τοποθετήσῃ στὴ θέσι τοῦ πρωθυπουργοῦ ἓνα πολιτικὸ πού εἶχε τὴν προτίμησι τῶν Βρεταννῶν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ βρεταννοῦ πρεσβευτῆ ἦταν νὰ περικυκλώσῃ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Καΐρου μὲ τεθωρακισμένα καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴ θέλησι τῆς κυβερνήσεώς του, πληροφωρώντας τὸν βασιλεῖα πὼς ἡ ἐναλλακτικὴ λύσι θὰ ἦταν νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὸν αἰγυπτιακὸ θρόνον.⁸ Εἶναι φανερὸ λοιπὸν πὼς ἀπὸ τὴν ἐναρξιν τοῦ πολέμου ὁτιδήποτε πολιτικὸ θέμα πού ἀφοροῦσε στὴν ἑλληνικὴ παροικία βρισκόταν πλέον κάτω ἀπὸ τὴ δικαιοδοσίαν τῶν βρεταννικῶν ἀρχῶν στὴν Αἴγυπτο. Ἡ ἐγκατάστασις τῆς ἐξόριστῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως στὴ χώρα αὐτὴ δὲν μετέβαλε τὴν ἰδιαίτερη ἐξάρτησι τῆς παροικίας ἀφοῦ σὲ τελικὴ ἀνάλυσι καὶ ἡ ἴδια ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἦταν ἐξαρτημένη ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς. Ἡ παρουσία ὅμως τῆς ἐξόριστῆς κυβερνήσεως στὴν Αἴγυπτο συνέβαλε ἀσφαλῶς στὸ νὰ ἔρθουν οἱ κάτοικοι τῆς παροικίας σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὶς ἐξελίξεις τῶν ἑλληνικῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων. Κατὰ συνέπειαν, ἡ ἴδρυ-

7. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου τὸν 19ο καὶ 20ο αἰῶνα εἶναι πλουσιώτατη. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ: J. Berque, *L'Egypte Imperialisme et Revolution*, Παρίσι 1974· M. Colombe, *L'Evolution de l'Egypte*, Παρίσι 1951· A. E. Crouchley, *The Economic Development of Modern Egypt*, Λονδίνο 1938· C. Issawi, *Egypt at Mid Century*, Λονδίνο 1950· P. Mansfield, *The British in Egypt*, Λονδίνο 1971· E. R. J. Owen, *Cotton in the Egyptian Economy*, Ὁξφόρδη 1969· P. J. Vatikiotis, *The Modern History of Egypt*, Λονδίνο 1969.

8. Lord Killearn, *The Killearn Diaries*, Λονδίνο 1975, σσ. 203 - 219.

ση τοῦ ΕΑΜ στὴν Ἑλλάδα ἔγινε πολὺ σύντομα γνωστὴ στὴν Αἴγυπτο καὶ βρῆκε ἀπήχηση σὲ τμήματα τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων ποὺ βρίσκονταν στὴ Μέση Ἀνατολὴ καθὼς καὶ σὲ ἓνα τμήμα τῆς παροικίας. Στὸ τμήμα αὐτὸ τῆς παροικίας θὰ συγκεντρώσουμε τὴν προσοχή μας, ἐξετάζοντας τὶς λειτουργίες του μέσα στὸ γενικὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τοῦ αἰγυπτιακοῦ χώρου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη: τὴ σχέση τῆς παροικίας μὲ τὴν ἐλληνικὴ πολιτικὴ καὶ συγχρόνως τὴν ἐξάρτησή της — σὰν ξένη μειονότητα — ἀπὸ τὴ βρεταννικὴ κυριαρχία στὴν Αἴγυπτο καὶ ἐπιπλέον τὴ γενικότερη ἐξάρτηση τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὰ εὐρύτερα βρεταννικὰ συμφέροντα στὸ χωρὸ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῶν Βαλκανίων.

Ἡ εἶδηση τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1940 ἔγινε δεκτὴ μὲ μεγάλη συγκίνηση ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ποὺ ἦταν ἐγκατεστημένοι στὴν Αἴγυπτο. Ἀκολούθησαν διάφορες κινήσεις γιὰ ὕλική καὶ ἠθικὴ συμπαράσταση στὸν ἀγώνα τῆς Ἑλλάδας. Στὰ πλαίσια αὐτὰ σχηματίστηκε ἡ «Ἐθνικὴ Ἐπιτροπὴ Ἑλλήνων Ἀλεξανδρείας» ποὺ συγκέντρωσε σὲ διάστημα ἑξή μηνῶν 150.000 αἰγυπτιακὲς λίρες.⁹ Παράλληλα, στάλθηκαν στὴν Ἑλλάδα 4 πολεμικὰ ἀεροπλάνα, δωρεὰ εὐπόρων παροίκων¹⁰ καὶ ἄρχισε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1941 μιὰ περιορισμένη ἐπιστράτευση καὶ ἔκκληση γιὰ ἐθελοντὲς μὲ σκοπὸ τὸν σχηματισμὸ ἑνὸς στρατιωτικοῦ τάγματος. Σὲ λίγες ἑβδομάδες τὸ τάγμα ἀριθμοῦσε 900 ὁπλίτες ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ μισοὶ ἦταν ἐθελοντὲς.¹¹ Οἱ ἐκδηλώσεις συμπαράστασης τῶν παροίκων συνεχίστηκαν καὶ μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἑλλάδας. Μὲ πρωτοβουλία τῶν εὐπόρων παροίκων, ποὺ εἶχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καλὴ διάθεση, τὸν ἀπαιτούμενο χρόνον καὶ τὸ χρῆμα, δημιουργήθηκε ἓνα πλῆθος κοινωφελῶν ἐπιτροπῶν, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων στὴ Μέση Ἀνατολὴ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται: «Τὸ Δέμα τοῦ Στρατιώτου», τὸ «Σπίτι τοῦ Ναύτου», ἡ «Φανέλλα τοῦ Στρατιώτου», ἡ «Στέγη τοῦ Στρατιώτου». Οἱ ἐπιτροπὲς αὐτὲς παρείχαν σημαντικὴ ὕλική βοήθεια καὶ ἠθικὴ ὑποστήριξη στοὺς Ἕλληνες ὁπλίτες καὶ ναῦτες ποὺ εἶχαν διαφύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ συγκροτοῦσαν νέα σώματα στρατοῦ καὶ ναυτικοῦ στὴ Μέση Ἀνατολὴ μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῶν Βρεταννῶν. Ἐπιπλέον, οἱ παροικιακὲς κοινότητες, ἰδίως τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Καΐρου, διέθεσαν νοσοκομεῖα, ἰδρύματα καὶ κτίρια στὴ διάθεση τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων.¹² Παράλληλα, ἡ μόνιμη ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλλη-

9. Ἡ αἰγυπτιακὴ λίρα ἰσοδυναμοῦσε τότε μὲ τὴ στερλίνα.

10. Ὁ Αἰγυπτιώτης Ἑλλητισμὸς στὰς Ἐπάλξεις, Ἀλεξάνδρεια 1946, σσ. 15 - 17.

11. Σ. Τζαννετῆς, Ταξιαρχία Ἐλ Ἀλαμείν, Ἀθήνα 1977, σσ. 15 - 16.

12. Ὁ Αἰγυπτιώτης Ἑλλητισμὸς... ὁ.π., σσ. 79 - 81, 89 - 109, 134 - 145. Ἐφημερίδα Κήρυξ, Καΐρου 29-5-41, 2-6-41, 6-6-41.

νικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὴν Αἴγυπτο ἔκανε προσπάθειες γιὰ νὰ στείλει βοήθεια στὴν κατεχόμενη Ἑλλάδα. Ὅλες τὶς ἐνέργειες αὐτὲς τὶς ἔθεσε κάτω ἀπὸ τὸ συντονισμό τῆς ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ὅταν ἔφτασε στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ μετάβασις τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησις καὶ τοῦ βασιλεῦς Γεωργίου Β' ἀπὸ τὴν Κρήτη στὴν Αἴγυπτο ἐγένετο ὅταν φάνηκε πὼς τὸ νησί θὰ ἐπεφτε στοὺς Γερμανούς. Εἶχε προηγηθεῖ μιὰ σειρά ἀπὸ σημαντικὰς ἐξελίξεις πού ἀκολούθησαν τὸ θάνατο τοῦ Ἰωάννη Μεταξᾶ στίς 29/1/1941: Τὴν ἴδια μέρα τοποθετήθηκε πρωθυπουργὸς ὁ Ἀλέξανδρος Κορυζῆς. Στίς 6/4 ἡ Γερμανία ἐπιτέθηκε στὴν Ἑλλάδα καὶ τρεῖς μέρες ἀργότερα κατέλαβε τὴ Θεσσαλονίκη. Στίς 18/4 ὁ Κορυζῆς αὐτοκτόνησε, ἐνῶ στίς 21/4 παραδόθηκαν τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα στὴν Ἡπειρο καὶ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις εἰδοποίησε τὴ βρεταννικὴ ν' ἀποσύρει τὶς ἐνοπλίες δυνάμεις τῆς ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ ἐδάφη. Ἦταν φανερό πὼς ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ κυβέρνησις ἔπρεπε νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ ἀποφασίστηκε νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Κρήτη. Ἡ βρεταννικὴ κυβέρνησις εἶχε τὶς ἐπιφυλάξεις τῆς γιὰ τὴν ὑποδοχὴ πού θὰ ἐπιφύλασσε τὸ νησί στὸ Γεώργιο Β' καὶ τὴν κυβέρνησίν του. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ ἓνα σχόλιο τοῦ Sir Pierson Dixon (1904 - 1965), πρώτου ἰδιαίτερου γραμματέα¹³ τοῦ ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, τὴν ἡμέρα μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κορυζῆ. Σημείωνε τότε ὁ Dixon:

«... ἂν ἐπιθυμεῖ ἡ κυβέρνησις νὰ ἐγκατασταθεῖ ὁμαλὰ στὴ Κρήτη, ἡ ἐπιλογὴ ἐνὸς βενιζελικοῦ Ἀντιπροέδρου εἶναι ἰδιαίτερος προτιμητέα, μιὰ καὶ ἡ Κρήτη, γενέτειρα τοῦ Βενιζέλου, εἶναι σφόδρα ἀντιμοναρχική.»¹⁴

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὁ Dixon εἶχε ὑπ' ὄψιν του πὼς ὁ ἐπόμενος σταθμὸς τῆς κυβέρνησις θὰ ἦταν ἡ Αἴγυπτος, ὅπου θὰ ἴσχυαν ἀκριβῶς τὰ ἴδια. Τρεῖς μέρες ἀργότερα, ὁ Γεώργιος Β', σίγουρα ἐνημερωμένος γιὰ τὶς βρεταννικὰς ἀπόψεις, τοποθέτησε πρωθυπουργὸ τὸν τραπεζίτη Ἐμμανουὴλ Τσουδερό (1882 - 1956), πού εἶχε τὸ διπλὸ προτέρημα νὰ εἶναι κρητικὸς καὶ «μετριοπαθὲς βενιζελικός». Στίς 24 Ἀπριλίου ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ κυβέρνησις ἔφυγαν γιὰ τὴν Κρήτη, ὅπου ἔμειναν ἓνα μῆνα. Στίς 23 Μαΐου, λίγο πρὶν καταληφθεῖ καὶ ἡ Κρήτη, ἔφθασαν στὴν Ἀλεξάνδρεια. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἄφιξις τοῦ Μανιαδάκη, ὑπουργοῦ Δημοσίας Τάξεως τοῦ Μεταξᾶ, ὁ ὁποῖος παρέμενε ὑπουργός. Ὁ Μανιαδάκης εἶχε φύγει νωρίτερα ἀπὸ τὴν Κρήτη ἀκριβῶς γιατί εἶχε γίνῃ ἀντικείμενο διαμαρτυριῶν ἐκεῖ. Ἡ μετάβασίς του στὴν Ἀλεξάνδρεια δημιούργησε καὶ ἐκεῖ

13. Principal Private Secretary.

14. Σχόλιο Dixon, 19 Ἀπριλίου 1941, R 4121/11/19, FO 371/29819: "if the Government is to establish itself comfortably in Crete a venizelist V-President of the Council is highly desirable, since Crete, as the birthplace of Venizelos is strongly anti-Monarchist".

διαμαρτυρίες, ἀντισταθμίζοντας τὶς θετικὲς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ Τσουδεροῦ, γιατί ὁ Μανιαδάκης πέρα ἀπὸ τὴν πολὺ κακὴ φήμη ποὺ τὸν συνόδευε, φρόντισε νὰ συμπεριφερθεῖ ἐχθρικά πρὸς τοὺς ὁπαδοὺς τῶν φιλελευθέρων.¹⁵ Ὅταν, λοιπόν, ὁ Τσουδερὸς ἐφθασε στὴν Αἴγυπτο, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν διαμαρτυριῶν τόσο τῶν παροίκων ὅσο καὶ τῶν διαφόρων ἀξιωματικῶν καὶ μετὰ τὴν παραίνεση τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ στὸ Κάιρο Sir Miles Lampson (1880 - 1964, ἀπὸ τὸ 1943 Lord Killearn),¹⁶ ἔπαυσε ἀπὸ ὑπουργοὺς τὸν Μανιαδάκη καὶ τὸν Νικολοῦδη — ποὺ κι αὐτὸς σὰν ἔμπιστος τοῦ Μεταξᾶ προκαλοῦσε διαμαρτυρίες — καὶ τοὺς ἔστειλε πρεσβευτὲς στὴ Λατινικὴ Ἀμερικὴ καὶ τὴ Νότια Ἀφρικὴ ἀντίστοιχα. Στὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἔφυγε γιὰ τὴ Νότια Ἀφρικὴ μὲ τελικὸ προορισμὸ τὸ Λονδίνο ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ οἱ ἐξόριστες κυβερνήσεις τῶν Συμμάχων.

Ἡ διέλευση τῆς κυβέρνησις ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τὸν Ἰούνιο τοῦ 1941 προκάλεσε τὶς ἀντιδράσεις τῆς φιλελεύθερης πλειοψηφίας τῆς παροικίας. Οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς ἐκφράσθηκαν μὲ διαμαρτυρίες γιὰ τὴν παρουσία ὑπουργῶν τοῦ καθεστώτος τῆς 4ης Αὐγούστου, ἀλλὰ ἔδειχναν μὲ ἔμμεσο ἀλλὰ καθαρὸ τρόπο ἀντιμοναρχικὰ αἰσθήματα, ἀφοῦ ὁ Γεώργιος Β΄ εἶχε ταυτιστεῖ μὲ τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πόσο διαφορετικὰ ἀντιμετωπίστηκε ἡ στάσις τῆς παροικίας ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ καὶ τὴ βρεταννικὴ κυβέρνησις. Στὴ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ πρὸς τὴ Νότια Ἀφρικὴ ὁ Τσουδερὸς συνέταξε μιὰ ἐκθεση πρὸς τὸν βασιλιὰ ὅπου σημείωνε : *«αἱ Ἑλληνικαὶ Κοινότητες, θέτουναι κατὰ μέρος τὰς γενικὰς ἢ τὰς τοπικὰς διαφωνίας των συσπειροῦνται περὶ τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα ὡς σύμβολον τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀγῶνος»*.¹⁷ Τὰ ἴδια περίπου ὑποστήριξαν ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Τσουδερὸς σὲ συζήτησίν τους μὲ τὸν Βρεταννὸ πρεσβευτὴ λίγο πρὶν φύγουν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, δείχνοντας ἕναν ἀδικαιολόγητο ἐφησυχασμὸ. Ἀντίθετα, ὁ Lampson φάνηκε εἴτε καλύτερα πληροφορημένος εἴτε πρὸ εἰλικρινῆς ἀπὸ τοὺς συνομιλητὰς του καὶ ἐπισήμανε πὼς ἡ ἐχθρότητα μεγάλης μερίδας παροίκων γιὰ ὁ,τιδήποτε θύμιζε τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου ἐπαιρνε μεγάλες διαστάσεις.¹⁸ Ἡ εὐαισθησία τοῦ Βρεταννοῦ πρεσβευτῆ στὶς διακυμάνσεις τῆς παροικιακῆς κοινῆς γνώμης ἔχει τὴν ἐξήγησίν της. Τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες — τέλη Ἰουνίου, ἀρχὲς Ἰουλίου — τὰ στελέχη τοῦ Foreign Office ἀντάλλασαν ἀπόψεις γύρω ἀπὸ τὸ μέλλον τῆς μοναρχίας στὴν

15. Γ. Ἀθανασιάδης, *ὁ.π.*, σ. 44· Ντ. Κουτσοῦμης, *4 Χρόνια Ἀγνωστὴ Ἑλληνικὴ Ἱστορία*, Ἀλεξάνδρεια 1946, σσ. 11 - 15.

16. Πρακτικά F. O. (Foreign Office), 28 Ἰουνίου 1941, R 8184/4488/19, FO 371/29816.

17. Η. Βενέζης, *Ἐμμανουὴλ Τσουδερός*, Ἀθήνα 1966, σ. 241.

18. Πρακτικά F. O., 28 Ἰουνίου 1941, *ὁ.π.*

Ἑλλάδα καὶ διατύπωναν σοβαρὲς ἀμφιβολίες γύρω ἀπὸ τὴ δημοτικότητα τοῦ Γεωργίου Β' καὶ τὶς πιθανότητες ἐπιστροφῆς του στὴν Ἑλλάδα.¹⁹ Οἱ Βρεταννοὶ διπλωμάτες, θεωρώντας δεδομένο πὼς τὰ βρεταννικὰ συμφέροντα ἦσαν συνυφασμένα μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ βασιλιᾶ, ἀναζητοῦσαν τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Γεώργιος καὶ ἡ ἐξόριστη κυβέρνησις θὰ μπορούσαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν κατηγορία πὼς ἦσαν κληρονόμοι τοῦ καθεστώτος τῆς 4ης Αὐγούστου.²⁰ Ἡ σφυγμομέτρηση τῶν ἀπόψεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἀντιδράσεις του στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις ἀποτελοῦσε γιὰ τοὺς Βρεταννοὺς προϋπόθεσις γιὰ ὀρθὴ μεθόδευσις αὐτῆς τῆς πολιτικῆς. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1941 δὲν εἶχε ἀκόμα ὀργανωθεῖ μυστικὸ δίκτυο πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν κατεχόμενη Ἑλλάδα, πράγμα πὺ σημαίνει πὼς οἱ ἀπόψεις τῆς παροικίας στὴν Αἴγυπτο σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἀπόψεις ὧσων εἶχαν διαφύγει ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιήθηκαν σὰν ὑποκατάστατο μέχρι, περίπου τὶς ἀρχὲς τοῦ 1942, νὰ μεθοδευθεῖ ἡ διοχέτευσις πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.²¹ Αὐτὴ ἡ διαπίστωση συνάγεται ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἐγγράφα τοῦ Foreign Office ὅπου τὴν περίοδο αὐτὴ γίνονται συχνὲς ἀναφορὲς στὶς πολιτικὲς ἀπόψεις τῶν παροίκων καὶ υπογραμμίζονται τὰ ἀντιμοναρχικὰ τοὺς αἰσθήματα.²² Χαρακτηριστικὰ, ἀκόμη καὶ ὁ ραδιοφωνικὸς σταθμὸς τοῦ BBC στὸ Λονδίνο, γιὰ νὰ καθορίσει τὸ περιεχόμενο τῶν ἐκπομπῶν του στὴν Ἑλλάδα, ζητοῦσε νὰ πληροφορηθεῖ — μέσω τοῦ Foreign Office — τὰ «θέματα συζήτησης» μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων στὸ Κάιρο.²³

Ὅπως ἀπάντησαν καὶ οἱ βρεταννικὲς ἀρχὲς στὴν ἐρώτησις τοῦ BBC, τὸ πολιτειακὸ ἀποτελοῦσε τὸ κυριότερο θέμα συζήτησης στὸ Κάιρο καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἡ κυβέρνησις Τσουδεροῦ δὲν εἶχε καταδικάσει ἐπίσημα τὸ καθεστὼς τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ αὐτὸ συνέβαλε στὴν ἀβεβαιότητα γιὰ τὸ μεταπολεμικὸ καθεστὼς τῆς Ἑλλάδας καὶ στὴν ὀξυνσις στὶς διαμάχες μοναρχικῶν καὶ φιλελευθέρων. Στὶς διαμάχες αὐτὲς συμμετεῖχαν ὄχι μονάχα οἱ πάροικοι ἀλλὰ καὶ οἱ πολιτικοὶ παράγοντες πὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καθὼς καὶ ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς

19. Πρακτικὰ F. O., 24 Ἰουνίου 1941, R 6889/4488/19, FO 371/29985.

20. Πρακτικὰ F. O., 29 Ἰουνίου 1941, R 6889/4488/19, FO 371/29985.

21. Πρακτικὰ F. O., 19 Σεπτεμβρίου 1941, R 875/40/19, F.O. 371/29850· τηλεγράφημα ἀπὸ Κάιρο πρὸς F. O. ν. 476, 2 Φεβρουαρίου 1942, R 875/40/19, F.O. 371/33160.

22. Πρακτικὰ F. O., 19/9/1941, ὁ.π., 29/6/1941, ὁ.π. καὶ ὁ Ἀνάλυσις ἑλληνικοῦ (παροικιακοῦ) τύπου, 4 - 10/10/1941, R 9297/351/19, FO 371/29854.

23. Τηλεγράφημα Πρεσβείας Καΐρου στὸ BBC, 17 Ὀκτωβρίου 1941, R 9131/351/19, FO 371/29854.

ἀξιωματικῶν ποὺ ἔμεναν ἀχρησιμοποίητοι ἀπὸ τὸ στρατό. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἔδιναν ἰδιαίτερα ὀξὺ τόνο στὶς διαμάχες, ἀφοῦ οἱ περισσότεροι εἶχαν παραμεριθεῖ ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς 4ης Αὐγούστου σὰν φιλελεύθεροι καὶ ζητοῦσαν ἐπίμονα νὰ ἀντικαταστήσουν τοὺς ὑπηρετοῦντες «μεταξικοὺς» ἀξιωματικούς. Παράλληλα, οἱ τελευταῖοι ἦσαν ἀντίθετοι μὲ τὴν ἐνεργοποίηση τῶν «βενιζελικῶν», καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς πίστευαν πὼς τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα ἔπρεπε νὰ προετοιμάζονται γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ βασιλιά μεταπολεμικὰ στὴν Ἑλλάδα.²⁴ Οἱ κινήσεις τῆς ὁμάδας αὐτῆς τῶν ἀξιωματικῶν ποὺ σύντομα παίρνουν τὴ μορφή ὁργανώσεων, προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση τῶν ἀριστερῶν ὀπλιτῶν καὶ ναυτῶν ποὺ δημιούργησαν ἀνάλογες μυστικὲς ὁργανώσεις γιὰ νὰ ἀντιπαρατεθοῦν στοὺς μοναρχικοὺς ἀξιωματικούς.²⁵ Σχετικὰ μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν φιλελευθέρων ὑπάρχει ἡ ἀξιόπιστη μαρτυρία τοῦ Γεωργίου Ρούσσου (1868 - 1949). Ὁ Ρούσσος ὑπῆρξε ὁ ἡγέτης τῶν φιλελευθέρων στὴν Αἴγυπτο. Προσωπικὸς φίλος τοῦ Ἑλευθερίου Βενιζέλου, συνεργάστηκε μαζί του, πρῶτα σὰ πρεσβευτῆς στὴ Οὐάσιγκτον καὶ ἀργότερα σὰν ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, εἶχε διατελέσει καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς ἐλληνικῆς Κοινότητος Ἀλεξανδρείας. Δὲν εἶναι χωρὶς σημασία τὸ ὅτι ἦταν καὶ προσωπικὸς φίλος τοῦ Τσουδεροῦ. Τοῦ ἔγραφε λοιπὸν τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1941 :

«...εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Βενιζελισμὸς ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει μιὰ μεγάλη ἠθικὴ δύναμις (ὅτι) ἂν ἀπέθαιεν ὁ ἀρχηγὸς του ἡ μνήμη του ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι διὰ τοὺς φιλελεύθερους ἓνα εἶδος θρησκείας ἡ ὁποία διετήρησε πάντα τὰς φιλελευθέρους βάσεις... Ἐγὼ μόνον γνωρίζω πόση προσπάθεια ἐχρειάσθη διὰ νὰ πεισθοῦν οἱ φιλελεύθεροι τῆς Αἰγύπτου ὅτι ἡ μὴ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκκαθαρίσις ὅλων τῶν παραγόντων τῆς δικτατορίας Μεταξᾶ - Γεωργίου ἀπετέλει σταθμὸν ἐξελίξεως, ὅτι ἡ ἀσάφεια περὶ τὸ πολίτευμα δὲν ἐσήμαινε ἐξακολούθησιν τῆς δικτατορίας, ὅτι ἐπανήλθομεν εἰς τὴν νομιμότητα καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ ὁ καιρὸς εἰς τὴν Κυβερνήσιν σου νὰ προβῇ βαθμηδὸν εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν.

Δυστυχῶς αἱ δηλώσεις τὰς ὁποίας διαδοχικῶς ἔκαμες δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ σαφεῖς, περιεῖχον ἐπιφυλάξεις καὶ περὶ τὴν μορφήν τοῦ πολιτεύματος καὶ περὶ τὸν τρόπον τῆς ἐπιβολῆς του, καὶ τὰς ἐπιφυλάξεις ταύτας ἐπικαλοῦνται οἱ ἀντιδραστικοὶ διὰ νὰ προκαλοῦν ἐνδοιασμούς...»²⁶

24. Γράμμα ἀπὸ Βρ. Ὑπ. Στρατιωτικῶν (War Office) πρὸς τὸ F. O., 2 Σεπτεμβρίου 1941, R 8049/6184/19, FO 371/29850.

25. Α. Ἰωάννου (ψευδώνυμο Α. Ράππα), «Μέση Ἀνατολὴ 1941 - 1945», στὸ Ἑθνικὴ Ἀντίσταση, τόμος 4, Ἀπρίλιος 1963, σσ. 22 - 23.

26. Ἐπιστολὴ Ρούσσου πρὸς Τσουδερό, 10 Δεκεμβρίου 1941 (ἀντίγραφο στὴ συλλογὴ Χαριτίτου).

Στὸ μεταξύ δραστηριοποιήθηκαν καὶ οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς 4ης Αὐγούστου. Μὲ τὴν ἀνοχή, ἂν ὄχι καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ναύαρχου Σακελλαρίου ἐπανεμφανίστηκαν τὰ παραρτήματα τῆς μεταξικῆς ΕΟΝ (Ἑθνικὴ Ὁργάνωσις Νεολαίας) ποὺ εἶχαν σχηματιστεῖ στὴν Αἴγυπτο μετὰ τὸ 1936. Παρελάσεις μὲ στολὲς καὶ δημόσιοι φασιστικοὶ χαιρετισμοὶ δὲν φαίνεται νὰ ἐνόχλησαν τὸ ἑλληνικὸ Προξενεῖο τοῦ Καΐρου ποὺ ἦταν ...ἀπέναντι ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς ΕΟΝ, ἀλλὰ προκάλεσαν τὴ γρήγορη ἐπέμβαση τῶν βρετανικῶν ἀρχῶν. Ὁ Βρετανὸς ὑπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου γιὰ θέματα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς Ο. Lyttleton, ποὺ βρισκόταν στὸ Κάιρο, τηλεγράφησε στὸ Λονδίνο σχετικὰ μὲ τὴν ΕΟΝ:

«Ἡ συνέχιση τῆς παρουσίας των [παραρτημάτων τῆς ΕΟΝ] ἐδῶ, στὸ μόνο ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξυπηρετεῖ εἶναι νὰ τροφοδοτῇ τοὺς ἀνταγωνισμοὺς ποὺ ἔχουν ἀναπτυχθεῖ μετὰ τὴν ὑποστηρικτῶν καὶ τῶν ἀντιπάλων του ἐκείνου τοῦ καθεστώτος [τῆς 4ης Αὐγούστου] καὶ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἡ ἀποτελεσματικὴ καταστολὴ τῆς θὰ ἀποτελοῦσε ἓνα σημαντικὸ βῆμα στὴν εἰρήνευση τῆς ἐδῶ ἑλληνικῆς παροικίας.»²⁷

Εἶναι πρόδηλη ἡ θέληση τοῦ Lyttleton νὰ ἐμποδιστεῖ μιὰ κίνηση ποὺ θὰ ἔδειχνε κάποια ἀνεκτικότητα τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης ἀπέναντι στοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ Μεταξᾶ καὶ θὰ ἔστρεφε ἐναντίον της τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς παροικίας. Ἡ ἐπανεμφάνιση τῆς ΕΟΝ μπορούσε εὐκόλα νὰ ἐρμηνευθεῖ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν Ἑλλήνων στὴν Αἴγυπτο σὰν ἀπόδειξη πὼς ἡ ἐξόριστη κυβέρνησις σχεδίαζε τὴν ἐπιβολὴ δικτατορικοῦ καθεστώτος στὴ μεταπολεμικὴ Ἑλλάδα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ζήτησε ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ νὰ διαλύσει τὴν ΕΟΝ, πράγμα ποὺ ἐγίνε²⁸. Δὲν ἀπογοητεύθηκαν ὅμως οἱ μεταξικοὶ στὴν Αἴγυπτο καί, δυὸ μῆνες μετὰ τὴν ἀπαγόρευση, ἐμφανίστηκε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1942 μιὰ διαφορετικὴ σὲ ὀνομασία ἀλλὰ παρόμοια σὲ πολιτικὲς θέσεις ὀργάνωσις, ἡ «Ἑθνικοθρησκευτικὴ Ὁργάνωσις Νεολαίας Ἀλεξανδρείας» ποὺ εἶχε τὴν προστασία τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. Ὁ Πατριάρχης, ποὺ εἶχε ἤδη ὑποστηρίξει τὴν ΕΟΝ,²⁹ ἔθεσε τὴν ΕΟΝΑ κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του, ὄχι ἀποκλειστικὰ γιὰ πολιτικοὺς λόγους. Σκόπευε νὰ τὴ

27. Τηλεγράφημα Ὑπ. Μέσης Ἀνατολῆς πρὸς F. O., v. 125, 11 Νοεμβρίου 1941, R 10071/8414/19, FO 371/29910: *"its continued existence here can only serve to keep alive the antagonisms aroused between supporters of that regime and its effective suppression would be an important step in pacifying the Greek colony here"*.

28. Τηλεγράφημα ἀπὸ Κάιρο πρὸς F. O., ἀρ. 4192, 28 Νοεμβρίου 1941, R 10071/8414/19, FO 371/29910.

29. Πάνταινος, Ἑβδομαδιαῖο Δελτίο τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, ἀρ. 22, 1 Αὐγούστου 1941.

χρησιμοποιήσει στις διαφορές που είχε με τις Κοινότητες σχετικά με το πρόγραμμα των μαθημάτων στα παροικιακά σχολεία· στο λόγο του κατά την ιδρυτική της συγκέντρωση φρόντισε να τονίσει το ζήτημα της «εθνικο-θηρσκευτικής προετοιμασίας της νεολαίας».³⁰ Μαθαίνοντας για τις κινήσεις αυτές ο Lyttleton έγραψε στον Πατριάρχη πώς σύμφωνα με τις πληροφορίες του ή ΕΟΝΑ έμοιαζε να είναι :

«...μιά πιθανή έστία ανεπιθύμητων πολιτικών δραστηριοτήτων, που ταυτόχρονα αποτελούσε μιά από τις πηγές διαφωνίας ανάμεσα σε διαφορετικά τμήματα της ελληνικής κοινότητας.»³¹

και του ζήτησε ν' αποσύρει την υποστήριξή του, πράγμα που ο Πατριάρχης έκανε άμέσως.³² Παρόλο ότι ο Πατριάρχης ήταν υποστηρικτής της μοναρχίας,³³ δέν επιδόθηκε σε παραπέρα ενέργειες πολιτικού χαρακτήρα και συμμετείχε αποτελεσματικά στην κίνηση για βοήθεια στην Έλλάδα με έράνους, υπομνήματα, ενέργειες για τόν έπισιτισμό και την προστασία των Δωδεκανησίων που ήταν Ίταλοι ύπήκοοι. Επιπλέον, ο Πατριάρχης είχε και μιά πρωτότυπη άποψη για τόν πόλεμο που συνοψίζεται στα παρακάτω λόγια που άπηύθυνε στους νεοσύλλεκτους τόν Μάρτιο του 1942 :

«Νά υπερασπίσετε πάση θυσία τήν θρησκεία τών πατέρων σας κι έπειτα τήν πατρίδα σας. Οί Γερμανοί είναι σήμερον ειδωολάτραι. Οί δέ Ίταλοί, εάν δέν είναι ειδωολάτραι, είναι Καθολικοί.»³⁴

Στις άρχές Φεβρουαρίου 1942 καταργήθηκε επίσημα τó καθεστώς της 4ης Αυγούστου με συντακτική πράξη που υπέγραψαν ο Γεώργιος Β' και ο Τσουδερός, και ή κυβέρνηση έδήλωσε πώς ίσχυε τó σύνταγμα του 1911 και πώς μεταπολεμικά θά εξακολουθούσε τó πολίτευμα νά είναι βασιλευομένη δημοκρατία.³⁵ Η δήλωση αυτή ίκανοποίησε τή βρεταννική κυβέρνηση αλλά άπογοήτευσε, ιδιαίτερα, τó σύνολο των υποστηρικτών της 4ης Αυγούστου στη Μέση Ανατολή. Η έμφανής δυσφορία των μεταξικών άξιωματικών τούς άπομόνωνσε άπό τήν ελληνική κοινή γνώμη και δημιούργησε κλίμα ευνόικό για τή δράση των αντιφασιστικών μυστικών οργανώσεων που είχαν σχηματιστεί και στα τρία Όπλα : στο στρατό ή

30. Γράμμα Αίγυπτιακού Έπουργείου Έσωτερικών πρós Βρεταννική Πρεσβεία Καΐρου, 8 Ίανουαρίου 1942, και έπισυναπτόμενα : Μετάφραση άρθρου έφημερίδας *Ανατολή Καΐρου*, φύλλο της 3-1-1942 και άναφορά λογοκριτού, 33/5/42, FO 141/830.

31. Έπιστολή Lyttleton πρós Πατριάρχη, 16 Ίανουαρίου 1942, FO 371/3316: "a potential centre for political activity of an undesirable kind as well as being a certain source of discord between different sections of the Greek Community".

32. Έπιστολή Πατριάρχη πρós Lyttleton, 20 Ίανουαρίου 1942, FO 371/3316.

33. Βλέπε σημείωμα Τσουδερού πρós Dixon, 10 Ίανουαρίου 1942, και έπισυναπτόμενο κείμενο Πατριάρχη R 3015/112/19, FO 371/3316.

34. *Πάνταως*, άρ. 7, 1 Μαρτίου 1942.

35. Η. Βενέζης, *δ.π.*, σσ. 305 - 309.

«Ἀντιφασιστικὴ Στρατιωτικὴ Ὀργάνωση» (ΑΣΟ), στὸ ναυτικὸ ἢ «Ἀντιφασιστικὴ Ὀργάνωση Ναυτικοῦ» (ΑΟΝ) καὶ στὴν ἀεροπορία ἢ «Ἀντιφασιστικὴ Ὀργάνωση Ἀεροπορίας» (ΑΟΑ). Καὶ οἱ τρεῖς εἶχαν ὁργανωθεῖ στὸ βαθμὸ νὰ ἐκδίδουν τακτικὰ πολυγραφημένες ἐφημερίδες.³⁶ Ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς ἱδρύσεώς τους, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1941, οἱ ὁργανώσεις αὐτὲς εἶχαν ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μὲ ἀριστεροὺς Ἑλλήνες παροίκους.

Σημειώσαμε παραπάνω πὼς ὁ ἐθνικὸς διχασμὸς ἦταν τὸ κύριο στοιχεῖο στὶς πολιτικὲς διαφορὲς τῆς παροικίας στὸ μεσοπόλεμο. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς μιὰ μερίδα διανοουμένων καὶ ἐργατῶν δὲν ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὰ μηνύματα τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης στὴ Ρωσία. Οἱ μικρὲς ὁμάδες ριζοσπαστῶν ποὺ συντέλεσαν στὴν ἱδρύση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Αἰγύπτου περιελάμβαναν στοὺς κόλπους τους καὶ λίγους Ἑλλήνες.³⁷ Ἀργότερα, ἀπὸ τὸ 1928, ὁργανώθηκε μιὰ ὁμάδα Ἑλλήνων σοσιαλιστῶν καὶ κομμουνιστῶν, καὶ στὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1930 ἡ ὁμάδα αὐτὴ συμμετεῖχε σὲ μιὰ ἀντιφασιστικὴ καὶ εἰρηνιστικὴ κίνηση ποὺ περιελάμβανε αἰγυπτίους καὶ ξένους, κυρίως ἐβραίους.³⁸ Ἡ κίνηση ὁργάνωσε ἀπεργίες καὶ ἀντιφασιστικὲς καὶ εἰρηνιστικὲς ἐκδηλώσεις. Ἕνας εὐπορὸς Ἑλληνας βιομήχανος, ποὺ συμμετεῖχε στὴν κίνηση αὐτὴ, ὁ Στρατῆς Ζερμπίνης, χρηματοδότησε τὴν ἐκδοσὴ τῆς ἐλληνόφωνης ἐφημερίδας *Κῆρυξ* στὸ Κάιρο, ποὺ στάθηκε καὶ τὸ ἀνεπίσημο «ἀντιμεταξικὸ» δημοσιογραφικὸ ὄργανο τῆς κίνησης. Μὲ τὴν εἴσοδο τῆς Ἑλλάδας στὸν πόλεμο θεώρησαν οἱ Ἑλλήνες σωστὸ νὰ διαχωριστοῦν ὁργανωτικὰ ἀπὸ τὴν κίνηση, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν καλύτερα τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν ἐλληνικῶν προβλημάτων.³⁹ Μὲ τὶς ἐπαφὲς ποὺ ἐγίναν μεταξὺ τῆς ὁμάδας τῶν παροίκων καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἀντιφασιστικῶν ὁργανώσεων ΑΣΟ καὶ ΑΟΝ μεθοδεύτηκε ἡ συνεργασία τους (ὕλική βοήθεια στὶς στρατιωτικὲς ὁργανώσεις, χρῆση σπιτιῶν τῶν παροίκων, ἀνταλλαγὴ πληροφοριῶν). Γιὰ τὸν καλύτερο συντονισμό τῶν δραστηριοτήτων τῶν τριῶν ὁργανώσεων στὶς ἔνοπλες δυνάμεις, τῆς ὁμάδας τῶν παροίκων, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς

36. Ἡ ΑΣΟ τὸν Ἀντιφασίστα, ἡ ΑΟΝ τὴν Ἐλευθερίαν καὶ ἡ ΑΟΑ τὸν Ἀστέρα.

37. Al Sayid Rifaat, *History of the Socialist Movement in Egypt 1900 - 1925*, Phd thesis Karl Marx University, Leipzig 1970· Μ. Ἰορδανίδου, *Σὰν τὰ Τρελλὰ Πουλιά*, Ἀθήνα 1979, σσ. 68 - 74· καὶ συνομιλία μου μὲ τὴν Μαρία Ἰορδανίδου στίς 17 Ἰανουαρίου 1980.

38. Συνομιλίες μου μὲ τὸν Στρατῆ Τσίρκα, 28 Σεπτεμβρίου 1978, καὶ τὸν Λάμπη Ράπα, στίς 11 Ἰανουαρίου 1979.

39. Ἡ ἀρχικὴ διεθνὴς ἀντιφασιστικὴ κίνηση χωρίστηκε καὶ σὲ ἄλλα τμήματα. Τὸ μεγαλύτερο ἦταν τὸ «Mouvement Egyptien pour la Liberation Nationale» (MELN - Αἰγυπτιακὸ Κίνημα γιὰ τὴν Ἐθνικὴ Ἀπελευθέρωση). Ὁ ἡγέτης της, ὁ ἐβραῖος Henri Curiel, δολοφονήθηκε στὸ Παρίσι τὸ 1978.

ἀριστερῆς ὀργάνωσης τῶν ναυτεργατῶν ποὺ προϋπῆρχε στὴν Αἴγυπτο,⁴⁰ δημιουργήθηκε μιὰ κεντρικὴ καθοδηγητικὴ ἐπιτροπὴ τὰ μέλη τῆς ὁποίας ἦσαν ἔμπειροι κομμουνιστές. Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς παροικίας στὴν ἐπιτροπὴ ἦταν ὁ Κύπριος ποιητὴς Θεοδόσης Πιερίδης (1908 - 1968), καὶ γραμματέας τῆς ἦταν ἓνας δεκανέας τοῦ στρατοῦ, ὁ Γιάννης Σαλλᾶς. Μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 1942 ὁ ἀγώνας τῶν ἀριστερῶν ὀργανώσεων στὴν Αἴγυπτο εἶχε σὰν στόχο τοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ καθεστώτος τῆς 4ης Αὐγούστου. Ὁ ἀγώνας αὐτὸς πῆρε νέο προσανατολισμὸ ὅταν ἐφθασαν στὴ Μέση Ἀνατολὴ οἱ θέσεις τοῦ ΕΑΜ. Στὶς συνθήκες τοῦ πολέμου ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ΕΑΜ μὲ τὴ Μέση Ἀνατολὴ ἦταν πολὺ δύσκολη καὶ ἐπικίνδυνη, κι ἔτσι χρησιμοποιήθηκε τὸ ἀκόλουθο τέχνασμα : Οἱ θέσεις τοῦ ΕΑΜ γράφτηκαν σὲ κομμάτια ἀπὸ πανὶ ποὺ τὰ ἔρραψαν στὶς ἐπωμίδες ἑνὸς ἀξιωματικοῦ, τοῦ Χαιρετάκη. Αὐτὸς, ἀφοῦ διέφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ πέρασε ἀνώδυνα τὸν βρετανικὸ ἔλεγχο στὴν Παλαιστίνη, παρέδωσε τὸ μήνυμά του σὲ μέλη τῶν ἀριστερῶν ὀργανώσεων ποὺ πῆγαν νὰ τὸν συναντήσουν μυστικὰ στὴν Ἱερουσαλὴμ.⁴¹ Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1943 δὲν ὑπῆρξε ἄλλη ἐπικοινωνία μεταξὺ τοῦ ΕΑΜ καὶ τῆς ἡγεσίας τῶν ἀριστερῶν ὀργανώσεων στὴ Μέση Ἀνατολή, ἡ ὁποία ἐπεξεργάστηκε τὴν τακτικὴ καὶ στρατηγικὴ τῆς αὐτόνομα καὶ μὲ πρωτοβουλία ἀλλὰ μὲ προσήλωση στὸ πνεῦμα τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ. Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς διαμορφώνεται ἓνα «εἰσπρακτικὸ κίνημα» στὴ Μέση Ἀνατολὴ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1942, καὶ ἡ κάθε ξεχωριστὴ ὀργάνωση ἀνέλαβε νὰ διαδώσει τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ στὸ χῶρο τῆς.

Ἡ ὁμάδα τῶν ἀριστερῶν παροίκων θεώρησε ἀναγκαῖο νὰ προχωρήσει στὴν ἐκδοση περιοδικοῦ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Οἱ ὑλικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐκδοση περιοδικοῦ, ἡ ἐξασφάλιση τῆς ἄδειας καὶ ἡ ἀγορὰ χαρτιοῦ καλύφθηκαν ἀντίστοιχα ἀπὸ τὸν διευθυντὴ ἑνὸς περιοδικοῦ, τὸν Ἀγγελὸ Κασιγόνη ποὺ «παραχώρησε» τὴν ἄδειά του, καὶ ἀπὸ τὸν βιομήχανο Ζερμίνη. Ἀρχισυντάκτης ἐγίνε ὁ Θ. Πιερίδης, ποὺ πλαισιώθηκε ἀπὸ μιὰ πενταμελὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ λογοτέχνες καὶ ποιητές, ἀνάμεσά τους ὁ Στρατῆς Τσίρκας (Γιάννης Χατζηανδρέας, 1911 - 1980). Τὸ περιοδικὸ ὀνομάστηκε *Ἑλλήν* καὶ ἐβγαίνει ἀρχικὰ μιὰ φορὰ κάθε δυὸ ἐβδομάδες καὶ ἀργότερα μιὰ φορὰ τὸ μῆνα. Στὸ πρῶτο τεῦχος, ποὺ βγήκε στὶς 25 Μαρτίου 1942, τὸ κύριο ἄρθρο τόνιζε :

40. Πρόκειται γιὰ τὸ τμήμα τῆς Ναυτεργατικῆς Ἐνώσεως Ἑλλάδας μὲ γραμματέα τὸν Ν. Καραγιάννη. Βλέπε σχετικὰ Κ. Στεφανάτος, *Ναυτεργατικὸ Κίνημα Ἑλλάδας*, Ἀθῆνα 1978 καὶ Α. Κιτροεφ, "The Greek Seamen's Movement, 1940 - 1944", *Journal of the Hellenic Diaspora*, τόμ. VII, ἀρ. 3 - 4 (1980).

41. Συνομιλίες μὲ τὸν Στρ. Τσίρκα καὶ Λ. Ράππα, ὁ.π.

«Ἐλεύθεροι Ἕλληνες Ἐμπρός! Ὁ καθένας μας εἶναι καιρὸς νὰ κάμῃ τὸ καθήκον του, Πολεμώντας. Θὰ πολεμήσουμε ὁ καθένας ὅπου ἐτάχθῃ. Αὐτὸ θάναί τὸ πρόγραμμα καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἐπιθεωρήσεως : νὰ πολεμήσει τὸν Φασισμόν». ⁴²

Τὸ περιοδικὸ περιεῖχε πολιτικὰ καὶ φιλολογικὰ ἄρθρα μὲ πνεῦμα ἀντιφασιστικό. ⁴³ Ὁ Πιερίδης, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Τσίρκα, ἔγραφαν τὴ μόνιμη στήλη «Λόγια Σταράτα», ποὺ ἦταν «σύνομα τσουχτερὰ σημειώματα (ποῦ) κάναν τὸν ἔλεγχο τῶν παροικιακῶν ἐλληνικῶν καὶ διεθνῶν γεγονότων, προχωρώντας τὸ νυστέρι ὡς ἐκεῖ ποὺ δὲν ἄφηναν ἄλλο οἱ λογοκριτές», ⁴⁴ ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Τσίρκας γράφοντας στὴν *Ἐπιθεώρηση Τέχνης* ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα. Στὸ πέμπτο τεῦχος τοῦ *Ἑλλήνα* τὴν 1 Ἰουνίου 1942, δημοσιεύθηκε ἄρθρο μὲ τίτλο : «Ἐθνικὸν Ἀπελευθερωτικὸν Μέτωπον» μὲ ὑπογραφή Λ. Ἰωάννου (ψευδώνυμο τοῦ Λ. Ράππα). Ἐπειδὴ ἡ λογοκρισία δὲν θὰ ἐπέτρεπε τὴν παράθεση τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ, τὸ ἄρθρο διατυπώθηκε μὲ τρόπο ποὺ νὰ φαίνεται ὅτι πρότεινε πολιτικὲς θέσεις γιὰ τὴ μελλοντικὴ ἰδρυση ἑνὸς ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ μετώπου στὴν Ἑλλάδα. Στὴν πραγματικότητα, ἐκλαίκευε καὶ ὑποστήριζε τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ. Μόνο τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1943 ἐπέτρεψε ἡ βρεταννικὴ λογοκρισία στὸν παροικιακὸ τύπο ν' ἀναφερθεῖ ὀνομαστικὰ στὸ ΕΑΜ. ⁴⁵ Στους πρώτους μῆνες τῆς κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ ἄρχισαν σιγὰ-σιγὰ νὰ συσπειρώνονται γύρω ἀπὸ τὸν *Ἑλλήνα* μιὰ σειρὰ διανοούμενοι, κυρίως ἐκπαιδευτικοί, δικηγόροι καὶ καλλιτέχνες, ποὺ εἶχαν τὴ διάθεση νὰ συμβάλουν στὸν ἀντιφασιστικὸ ἀγῶνα τοῦ περιοδικοῦ. Ὡστόσο οἱ σημαντικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις ποὺ ἀκολούθησαν στὸν παροικιακὸ χῶρο ὁδήγησαν τὴν ὁμάδα τοῦ *Ἑλλήνα* στὸ συμπέρασμα πὼς οἱ συνθήκες ἀπαιτοῦσαν μιὰ διεύρυνση καὶ καλύτερη μεθόδευση τῶν δραστηριοτήτων τους. Ἄς δοῦμε ποιὲς ἦσαν οἱ ἐλληνικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν Αἴγυπτο τὸ 1942.

Τὸν Μάιο τῆς χρονιάς ἐκείνης, ἀνασχηματίστηκε ἡ ἐξόριστη κυβέρνησις στὸ Κάιρο. Ἡ πιὸ σημαντικὴ ἀλλαγὴ ἦταν ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἀντιπροέδρου Σακελλαρίου ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Κανελλόπουλο ποὺ εἶχε φτάσει τὸν Ἀπρίλιο στὴν Αἴγυπτο. Μὲ τὸν ἀνασχηματισμὸ ποὺ ἔγινε στὶς 3 Μαΐου ὁ Κανελλόπουλος ἔγινε ἀντιπρόεδρος καὶ λίγο ἀργότερα ἀνέλαβε καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης, παραμένον-

42. *Ἑλλην*, ἀρ. 1, 25 Μαρτίου 1942.

43. Γιὰ τὸ περιοδικὸ βλέπε καὶ Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 61 - 63 καὶ Τσίρκας, ὁ.π., σσ. 482 - 487. Εὐχαριστῶ ἐδῶ τὸν Μ. Μ. Παπαϊωάννου ποὺ μοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω τὰ τεύχη τοῦ *Ἑλλήνα* τῆς περιόδου 1942 - 1944.

44. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 482.

45. Ἐφημερίδα *Ταχυδρόμος* Ἀλεξανδρείας, φύλλα τῆς 2 - 4 Ἰανουαρίου 1943.

τας στὶς θέσεις αὐτὲς μέχρι τὸν Μάρτιο τοῦ 1943. Ἡ περίοδος τῆς ἀντιπροεδρίας του, κατὰ τὴν ὁποία ἀντιπροσώπευε τὴν ἐξόριστη κυβέρνηση στὴ Μέση Ἀνατολή, συνέπεσε μὲ σημαντικὲς ἐξελίξεις στὰ παροικιακὰ ζητήματα. Ἐκφώνησε τὸν πρῶτο λόγο του στὶς 5 Μαΐου στὸ Κάιρο καὶ τὸν ἐπανέλαβε ἀργότερα στὴν Ἀλεξάνδρεια. Μὲ τὸν λόγο του αὐτὸν ὁ Κανελλόπουλος ἐπέδειξε ἀμέσως διαφορετικὴ ἀντίληψη ἀπὸ τὸν προκάτοχό του Σακελλαρίου ποὺ ἤθελε τὴν παροικία «ἀμέτοχη ἀπὸ τὴν πολιτικὴν», θέλοντας ν' ἀποφύγει τὴν κριτικὴ στὸ μεταξικὸ παρελθόν. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ μέλος τῆς κυβέρνησης ἔθιγε τὸ πολιτικὸ νόημα τοῦ πολέμου, ἐπικαλούμενος τὸν πατριωτισμὸ καὶ τὰ δημοκρατικὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων, ζητώντας ἐνότητα καὶ ἐνεργοποίηση στὸν ἀγώνα κατὰ τοῦ ναζισμοῦ.⁴⁶ Ὁ λόγος ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμὸ καὶ στὶς δυὸ πόλεις. Ἀναφερόμενος στὴ συγκέντρωση στὴν Ἀλεξάνδρεια, σημειώνει χαρακτηριστικὰ στὸ ἡμερολόγιό του ὁ τότε ἀντιπρόεδρος: «Ὅταν εἶπα ὅτι προϋπόθεση γιὰ νᾶσαι Ἑλληνας εἶναι τὸ νᾶσαι φίλος τῆς ἐλευθερίας, ἀντιδικτατορικός καὶ ἀντιφασίστας, χάλασε ὁ κόσμος ἀπὸ τὰ χειροκροτήματα».⁴⁷ Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἡ φιλελεύθερη πλειοψηφία τῆς παροικίας θεώρησε θετικὴ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Σακελλαρίου καὶ χαιρέτησε τὸ ἐνωτικὸ πνεῦμα τοῦ διαδόχου του. Οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς 4ης Αὐγούστου, ὅμως, ἔδειξαν σύντομα τὴ δυσαρέσκειά τους ὅπως εἶχε προβλέψει καὶ ἓνας διπλωμάτης τοῦ βρετανικοῦ ὑπουργείου γιὰ τὴ Μέση Ἀνατολή, ἀναφερόμενος στὴν εἴσοδο τοῦ Κανελλόπουλου στὴν κυβέρνηση:

*«Ἐνῶ ὁ κ. Κανελλόπουλος ἐπιδοῶ μὲ ἐνωτικὸ πνεῦμα, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι προσπαθεῖ πάντα νὰ βάλει τέλος στὴ βασιλική - βενιζελική διένεξη, ἐνῶντας ὅλους τοὺς Ἑλληνες γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας του, τὸ γεγονὸς ὅτι εἶναι πολιτικὰ πιὸ προοδευτικὸς ἀπὸ τὸν Τσουδερό, μαζὶ μὲ τὴ σχετικὰ μικρὴ του ἡλικία, μπορεῖ νὰ ὁδηγήσουν σὲ προβλήματα μὲ συντηρητικούς Ἑλληνες τῆς παλαιᾶς γενιᾶς.»*⁴⁸

Ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν δημόσια οἱ «συντηρητικοὶ Ἑλληνες τῆς παλαιᾶς γενιᾶς» ὑπῆρξε ἡ ἀπόφαση τῆς ἐξόριστης ἐλληνικῆς κυβέρνησης νὰ ἐπιστρατεύσει στὶς 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1942 τρεῖς κλάσεις Ἑλλήνων αἰγυπτιωτῶν. Μέσα στὸν παροικιακὸ πληθυσμὸ παρουσιάστηκαν ἀντιδράσεις,

46. «Λόγος τῆς Α. Ε. Π. Κανελλόπουλου στὶς ἐλληνικὲς κοινότητες τοῦ Καίρου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας στὶς 5 καὶ 17 Μαΐου 1942», ἀγγλικὸ κείμενο FO 371/33161.

47. Π. Κανελλόπουλος, *Ἡμερολόγιο*, Ἀθήνα 1977, σ. 42. Τὸν μεγάλο ἐνθουσιασμὸ ἐπιβεβαίωσε καὶ ὁ Στρ. Τσίρκας, ποὺ ἦταν στὸ ἀκροατήριό στὴν Ἀλεξάνδρεια, σὲ συνολικὰ μας στὶς 29 Δεκεμβρίου 1979.

48. Τηλεγράφημα ἀπὸ Κάιρο πρὸς F. O., 15 Ἰουνίου 1942, R 4208/40/19, FO 371/331196 Α.

ὄχι μόνο γιατί ἡ κυβέρνησις δὲν ἔδινε ἀκόμη ἐπιδόματα στὶς οἰκογένειες τῶν ἐπιστράτων, ἀλλὰ κυρίως λόγω τῆς σχεδὸν βέβαιης κατάληψης τῶν ὑπαλληλικῶν ἢ ἄλλων ἐπαγγελματικῶν θέσεών τους ἀπὸ τὸ αἰγυπτιακὸ στοιχεῖο. Μετὰ τὴν ἀποτυχία τῶν Κοινοτήτων νὰ πετύχουν τὴν ἀνάκλησις τῆς ἐπιστράτευσης ἀπὸ τὴν κυβέρνησις, οἱ παραπάνω συντηρητικοὶ κύκλοι, στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὶς ἤδη ἐκφρασμένες ἀνησυχίες κυκλοφόρησαν ἕνα ἔντυπο κατὰ τῆς ἐπιστράτευσης καὶ τοῦ Κανελλόπουλου ποὺ περιεῖχε τὰ ἀκόλουθα :

«Ὁ Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου ἔγινε τὸ ἀντικείμενο τῆς πιὸ αἰσχροῦ καὶ ἀτιμῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν στρατοκρατῶν συμφεροντολόγων ποὺ ἤρθαν ἀπ' ἔξω πεινασμένοι γιὰ νὰ καθίσουν πάνω μας σὰ βδέλλες καὶ νὰ στραγγίσουν τὸ αἷμα μας... Ἡ νέα ἐπιστράτευσις τῶν 3 ἡλικιῶν συναντάει τὴ μεγάλη ἀντίδραση τοῦ λαοῦ... Ὅλοι ξέρουμε ποιὰν ἀπάντησι θὰ δώσουμε στὶς 5 Ὀκτωβρίου στὸ μοντέρνο δικτάτορα τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων Π. Κανελλόπουλο!»⁴⁹

Ὅπως προέκυψε ἀπὸ ἔρευνες τῶν Βρετανῶν, οἱ συντάκτες τοῦ κειμένου ἦσαν εὐποροὶ πάροικοι, θαυμαστὲς τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ γερμανόφιλοι.⁵⁰ Ἐπειδὴ ὅμως ἀνάμεσα στὰ ἄτομα αὐτὰ ὑπῆρχαν καὶ «προσωπικότητες» τῆς παροικίας, οἱ ἐνέργειες γιὰ τὴν καταστολὴ αὐτῆς τῆς κίνησις δὲν συνεχίστηκαν πέρα ἀπὸ τὸν ἐντοπισμὸ καὶ τῆς παρακολούθησής της.⁵¹ Ἡ ἴδια ἡ ἐπιστράτευσις, ὥστόσο, εἶχε ἰδιαίτερη ἐπιτυχία καὶ ἀποτελεῖ ἀπόδειξις πὼς οἱ αἰγυπτῶτες Ἕλληνες εἶχαν πλήρη συνείδησις τῆς σημασίας τῆς ἐπιστράτευσης.

Τὰ προβλήματα ποὺ ἀνέκυπταν ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευσις καὶ παρέμεναν ἐκκρεμὴ καὶ κυρίως ἡ προκλητικὴ ἐμφάνισις τῶν γερμανόφιλων στοιχείων ἔπεισαν τὴν ὁμάδα τοῦ *Ἑλληνα* νὰ προχωρήσει σὲ μιὰ πιὸ σύνθετη ὀργανωτικὴ δομὴ ποὺ θὰ τῆς ἔδινε τὴ δυνατότητα μιᾶς πιὸ ἀποτελεσματικῆς παρέμβασις. Σ' αὐτὴ τους τὴν ἀπόφασιν συνέβαλε φυσικὰ ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐπιστράτευσης ποὺ ὁ *Ἕλληνας* ἀπὸ νωρὶς ὑποστήριξε. Ἐτσι προχώρησαν στὴν ἱδρύσιν μιᾶς ὀργάνωσις τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1943 ποὺ ὀνομάστηκε «Ἐθνικὸς Ἀπελευθερωτικὸς Σύνδεσμος».

Ὁ ΕΑΣ, ποὺ ἦταν οὐσιαστικὰ ἐκφραστής τῆς ἐαμικῆς πολιτικῆς στὴν παροικία, σὲ ἀντίθεσιν μὲ τὶς φιλοεαμικὰς ὀργανώσεις ποὺ δροῦσαν μέσα στὸ στράτευμα, ἦταν νόμιμη ὀργάνωσις μὲ ἐλεύθερη λειτουργία,

49. Π. Κανελλόπουλος, ὁ.π., σ. 149, βλέπε καὶ σσ. 134, 137, 143 - 145, 151 - 152.

50. Τηλεγράφημα Βρ. Πρεσβείας Καΐρου πρὸς F. O., ἀρ. 476, 2 Φεβρουαρίου 1942, R 875/40/19, FO 33160.

51. Ἐπιστολὴ τοῦ Brock (M.I. 5— ὑπηρεσία ἀσφάλειας) πρὸς Dixon (F. O.), 1 Ἰουνίου 1943, καὶ ἐπισυναπτομένη ἀναφορὰ «Ἕλληνες Κομμουνιστὲς» R 4896/-/19, FO 371/37197.

πού απέφευγε να κάνει αναφορά στις παράνομες οργανώσεις και κάλυπτε τὸν ἐαμικό του προσανατολισμὸ μὲ ἓνα γενικότερο ἀντιφασιστικὸ χαρακτηρισμὸ πού ἦταν ἀνεκτός, ἂν ὄχι ἀποδεκτός ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς. Τὸ ἱδρυτικὸ τοῦ ΕΑΣ δημοσιεύτηκε στὸν *"Ἑλληνα"* στίς 15 Ἰουνίου 1943. Τὸ κείμενο ἀναφερόταν στὴ σημασία τοῦ ἀγώνα γιὰ τὴ συντριβὴ τοῦ φασισμού καὶ περιέγραφε τὴ διεξαγωγὴ του στὴν Ἑλλάδα, τονίζοντας πὼς ὁ λαὸς «δὲν πολεμᾷ μόνο γιὰ νὰ διώξει τὸν ξένο δυνάστη μὰ καὶ νὰ πάρει ὁ ἴδιος στ' ἀντρεωμένα του χέρια τὶς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς του τύχες». Παρακάτω, τὸ ἱδρυτικὸ ἔθετε τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα :

«...παιδιὰ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι καὶ ἡ μεγάλη μάζα τοῦ ἔξω ἑλληνισμού πού δὲν κρατᾷ ὅπλα στὸ χέρι. Ἡ μάζα αὕτη θὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὸν ἀγώνα τοῦ λαοῦ μας; Θὰ μείνει ψυχρὸς θεατὴς μιᾶς τιτανομαχίας, ὅταν ἡ ἔκβαση τῆς τιτανομαχίας πρόκειται ν' ἀποφασίσει καὶ γιὰ τὶς τύχες τοῦ κόσμου καὶ γιὰ τὶς τύχες τῆς Ἑλλάδας καὶ γιὰ τὶς τύχες τοῦ ξενητεμένου ἑλληνισμού;»

καὶ ἀπαντοῦσε :

«*"Ὁχι, δὲν μένει ἀμέτοχος τοῦ ἀγώνα ὁ αἰγυπτιώτης ἑλληνισμός...* Μερικοὶ Ἕλληνες πολῖτες ἔνωσαν βαθιὰ ὅτι ὁ καθένας μας σὰν ἄτομο καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου σὰν ὁμάδα ἔχουμε τεράστια εὐθύνῃ ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἱστορίας του. *"Ὅτι ἡ ἑλληνικὴ παράδοση καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία μᾶς ἐπιβάλλουν μιὰ καὶ μόνη ἀποστολὴ : ν' ἀγωνιστοῦμε μὲ τὸ λαὸ μας καὶ γιὰ τὸ λαὸ μας."*⁵²

Ἀκολουθοῦσε τὸ πρόγραμμα τοῦ ΕΑΣ πού ἔκλεινε συνοψίζοντας τοὺς συγκεκριμένους στόχους τῆς ὁργάνωσης πού ἦσαν σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ ἑξῆς : Ὁ διαφωτισμὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ ξένης κοινῆς γνώμης στὴ Μέση Ἀνατολὴ σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἀντίσταση. Ἡ συμμετοχὴ στίς προσπάθειες γιὰ ὕλικὴ βοήθεια στὸ λαὸ μὲ προμήθειες καὶ ἡ ἐξασφάλιση οἰκονομικῆς ἐνίσχυσης γιὰ τὴν ἀντίσταση. Ἡ συμβολὴ στὴν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων πού δημιουργοῦσε στὴν παροικία ἡ ἐπιστράτευση καὶ τέλος ἡ κινητοποίηση γιὰ καθολικὸ ἰδεολογικὸ καὶ ἔνοπλο ἀγώνα κατὰ τοῦ φασισμού.

Στίς διαδικασίες γιὰ τὴν ἱδρυση τοῦ ΕΑΣ ἔπαιξε ἡγετικὸ ρόλο ὁ Γ. Ροῦσσος· ἄρκετοὶ ὁπαδοὶ τῶν φιλελευθέρων συμμετεῖχαν στίς δραστηριότητες τῆς ὁργάνωσης καὶ στίς τρεῖς πόλεις ὅπου σχηματίστηκαν τμήματα τοῦ ΕΑΣ, Ἀλεξάνδρεια, Κάϊρο, καὶ Πόρτ Σαῖντ. Ἐχουμε δηλαδὴ, σὲ πολὺ μικρότερη κλίμακα βέβαια, μιὰ ἀντανάκλαση τῆς διαδικασίας πού συντελεῖται τὴν ἐποχὴ ἐκείνῃ στὴν Ἑλλάδα, προσχώρηση φιλελευθέρων στίς θέσεις τοῦ ΕΑΜ. Ἐνα ἐπιπλέον χαρακτηριστικὸ ἦταν τὸ γε-

52. *"Ἑλληνα"*, ἀρ. 6, 15 Ἰουνίου 1943.

γονὸς πὼς ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν μελῶν τοῦ ΕΑΣ ἦσαν διανοοῦμενοι καὶ καλλιτέχνες. Ἐδῶ ἂς σημειωθεῖ πὼς ἡ διεύρυνση τῆς ὁμάδας τοῦ *Ἑλληνα* ποὺ συντελέστηκε μὲ τὸ σχηματισμὸ τοῦ ΕΑΣ σήμαινε ἀποδοχὴ εὐρύτερων πολιτικῶν καθηκόντων ἀπὸ τὰ μέλη του καὶ ὄχι διεύρυνση τῆς κοινωνικῆς τους σύνθεσης ἀφοῦ ἐξακολουθοῦσε νὰ προσελκύει διανοοῦμενους. Τὰ ἄρθρα λοιπὸν τοῦ *Ἑλληνα*, ποὺ ἐγίνε τὸ ἀνεπίσημο ὄργανο τοῦ ΕΑΣ, ἄλλαξαν κάπως μορφή ἀλλὰ ὄχι περιεχόμενο. Αὐτὸ μοιάζει νὰ ὑποστηρίζει ὁ Τσίρκας γράφοντας ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα γιὰ τὸν *Ἑλληνα*.

*«Ὁ ἀκαδημαϊκὸς χαρακτήρας του μένει πίσω. Τώρα εἶναι μιὰ μαχητικὴ ἐφημερίδα, ποὺ παρακολουθεῖ τὰ γεγονότα καὶ κάποτε χαράζει καὶ τὸ δρόμο τους. Ὡστόσο ἡ ποιότητα μένει πάντοτε ψηλὴ χάρις στὴ συνεργασία ὅλων τῶν λογοτεχνῶν.»*⁵³

Μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ *Ἑλληνα* πληροφορήθηκαν οἱ πάροικοι τὶς ἀποφάσεις τῆς γενικῆς συνέλευσης τοῦ ΕΑΣ ποὺ ἐγίνε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1943.⁵⁴ Τὸν Μάρτιο εἶχαν προηγηθεῖ στὶς δυὸ ἐλληνικὲς ταξιαρχίες ἐξεγέρσεις ὁργανωμένες ἀπὸ τὴν ΑΣΟ, μὲ σκοπὸ τὴν ἐκδίωξη ὀρισμένων ἀξιωματικῶν. Οἱ ἐξεγέρσεις ὁδήγησαν σὲ κυβερνητικὴ κρίση, τὴν παραίτηση τοῦ Κανελλόπουλου καὶ τὴν ἀπομάκρυνση ἀριθμοῦ ἀξιωματικῶν ἀπὸ τὶς ταξιαρχίες.⁵⁵ Ἀνασχηματίστηκε ἡ Κυβέρνηση καὶ ἐγκαταστάθηκε ὀριστικὰ στὸ Κάιρο. Ὁ Γ. Ρούσσος ἐγίνε ἀντιπρόεδρος καὶ ὁ ἐπίσης φιλελεύθερος Βύρων Καραπαναγιώτης ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Ὅπως ἦταν φυσικό, ἡ γενικὴ συνέλευση τοῦ ΕΑΣ χαιρέτισε τὴν εἴσοδο τοῦ Ρούσσου καὶ σὲ σχετικὸ ψήφισμα τοῦ ζητοῦσε νὰ *«καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν καὶ ἐξουδετερώσῃ πᾶσαν ἀντίδρασιν ἐναντίον τῶν πατριωτικῶν καὶ κοινωνικῶν σκοπῶν τοὺς ὁποίους ἐπιδιώκει ὁ ΕΑΣ»*.⁵⁶ Σὲ δευτέρω τῆς ψήφισμα ἡ γενικὴ συνέλευση ζητοῦσε ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν ν' ἀναλάβει τὰ ἐπιδόματα γιὰ τὶς οἰκογένειες τῶν ἐπιστράτων ὡς κρατικὴ ὑποχρέωση, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἐξαρτημένες οἱ οἰκογένειες ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία.⁵⁷ Ἐνῶ τὸ καιρὸ ποὺ ἔκανε τὴ γενικὴ του συνέλευση ὁ ΕΑΣ εἶχε ζωὴ μοναχὰ τριῶν μηνῶν εἶχε ἤδη μιὰ σημαντικὴ ἐκδήλωση στὸ ἐνεργητικὸ του. Στὶς 26 Μαρτίου εἶχε ὁργανώσει συγκέντρωση γιὰ

53. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 486.

54. *Ἑλληνα*, ἀρ. 16, 15 Ἀπριλίου 1943.

55. Γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ βλέπε : H. Fleischer, ὁ.π., σσ. 18 - 20· P. Papastratis, ὁ.π., σσ. 206 - 218· καὶ Α. Ἰωάννου, ὁ.π., σσ. 25 - 34.

56. *Ἑλληνα*, ὁ.π., ἀρ. 16.

57. Οἱ πάροικοι εἶχαν σχηματίσει τὴν «Ἐπιτροπὴ Ἀλεξανδρείας Περιθάλψεως Οἰκογενειῶν Ἐπιστράτων», ποὺ στὴν περίοδο τοῦ πολέμου συγκέντρωσε 560.680 αἰγ. λίρες ἀπὸ εἰσφορές. Μόνο ἀπὸ τὸν Αὐγουστο τὸ 1943 συνέβαλε καὶ ἡ κυβέρνησις στὴν περιθάλψη.

τὴν ἐθνικὴ ἐπέτειο τὴν ὁποία παρακολούθησε καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Τσου-δερεὺς — πιθανότατα μετὰ ἀπὸ προτροπὴ τοῦ Γ. Ρούσσου — καὶ μεγάλος ἀριθμὸς παροίκων ἀφοῦ ὁ *Κῆρυξ* ἔγραψε τὴν ἄλλη μέρα πὼς ἦταν «ἀπειρον τὸ ἀκροατήριον».⁵⁸

Οἱ παραπάνω δραστηριότητες τοῦ ΕΑΣ δὲν ἄργησαν νὰ προκαλέσουν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν βρεταννικῶν ἀρχῶν στὴν Αἴγυπτο. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1943 οἱ βρεταννικὲς μυστικὲς ὑπηρεσίες στὸ Κάιρο ἐτοίμαζαν μιὰ ἔκθεση γύρω ἀπὸ τὴ δράση τῶν ἐλληνικῶν ἀριστερῶν ὁργανώσεων στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Μέση Ἀνατολή, ἀντίγραφο τῆς ὁποίας στάλθηκε στὸ Foreign Office. Στὸ σημεῖο ποῦ ἀναφέρεται στὶς δραστηριότητες τῶν ὁργανώσεων στὴ Μέση Ἀνατολή, ἡ ἔκθεση σημειώνει πὼς «στὴν Αἴγυπτο οἱ κομμουνιστὲς ἔχουν προσεγγίσει μ' ἐπιτυχία τὰ ἀριστερὰ στοιχεῖα στὶς ἑνοπλεις δυνάμεις καὶ ἀνάμεσα στοὺς πολίτες».⁵⁹ Οἱ συντάκτες τῆς ἔκθεσης ἦσαν πεπεισμένοι πὼς οἱ ἀντιφασιστικὲς ὁργανώσεις στὶς ἑνοπλεις δυνάμεις ἦσαν «κομμουνιστικὲς» ὁργανώσεις ἀλλὰ ἐξέφραζαν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸ κατὰ πόσο τὸ ἴδιο ἴσχυε καὶ γιὰ τὴν περίπτωσι τοῦ ΕΑΣ, ἀφοῦ σ' αὐτὸν συμμετεῖχαν καὶ φιλελεύθεροι. Δὲν ἀμφέβαλλαν ὅμως πὼς ὑπῆρχε στενὴ συνεργασία τοῦ ΕΑΣ μὲ τὴν ΑΣΟ, ἀφοῦ συνέκλιναν οἱ πολιτικὲς θέσεις τῶν ὁργανώσεων. Πρὶν λάβει αὐτὴ τὴν ἔκθεση, τὸ Foreign Office δὲν εἶχε δώσει σημασία στὶς κινήσεις τῆς ομάδας γύρω ἀπὸ τὸν *Ἑλληνα*. Μάλιστα, ἀπὸ τὸ 1942 ποῦ ἀποκαταστάθηκαν σταδιακὰ οἱ ἐπικοινωνίες μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἐνδιαφερόταν ὅλο καὶ λιγότερο γιὰ τὶς πολιτικὲς διαδικασίες μέσα στὴν παροικία. Οἱ ἀναφορὲς στοὺς αἰγυπτίωτες Ἑλληνες στὰ τηλεγραφήματα μεταξὺ Καΐρου καὶ Λονδίνου ἦσαν σπάνιες μετὰ τὴν ἐπιστράτευσι τοῦ 1942. Ἡ ἐπίσημη ἐμφάνισι μιᾶς φιλο-εαμικῆς ὁργάνωσης στὴν παροικία ὅμως, δὲν μπορούσε νὰ περάσει ἀπαρατήρητη, καὶ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια πὼς οἱ βρεταννικὲς ἀρχές, στὴν καταστολὴ τοῦ εαμικοῦ κινήματος στὴ Μέση Ἀνατολή δὲν ἀγνόησαν τὸν ΕΑΣ.

Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1943 ἄρχισαν νὰ διαψεύδονται οἱ ἐλπίδες τῶν εαμικῶν ὁργανώσεων πὼς ἡ ἐξόριστὴ κυβέρνησι μὲ τὴ νέα τῆς σύνθεσι (εἶχε στὸ μεταξὺ συμπεριλάβει καὶ τὸν Σοφοκλῆ Βενιζέλο, 1894 - 1964), θὰ τοὺς παρεῖχε ἐλευθερία κινήσεων καὶ θὰ ἔπαιρνε μέτρα κατὰ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς 4ης Αὐγούστου καὶ τῶν μοναρχικῶν ποῦ εἶχαν ἀπομείνει στὸ στράτευμα. Ὁ ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν Βύρων Καραπαναγιώτης συναίνεσε στὸ βρεταννικὸ σχέδιο ἐξαντλητικῶν γυμνασιῶν στὴν ἔρημο γιὰ τὴν 2η ταξιαρχία, ποῦ ὁδήγησαν σὲ ἐπεισόδια ποῦ κατέληξαν σὲ συλλήψεις πολλῶν ἀριστερῶν στρατιωτῶν καὶ στὴν

58. Ἐφημερίδα *Κῆρυξ* Καΐρου, 27 Μαρτίου 1943.

59. Ὁ.π., ἐπιστολὴ τοῦ Brock (M.I. 5) πρὸς Dixon (F. O.), 1 Ἰουνίου 1943, κ.λπ.

ἀπομάκρυνσὴ τους σὲ «τάγμα ἀνεπιθυμητῶν» ποὺ ἀπομονώθηκε.⁶⁰ Ὁ ὑπουργὸς Ναυτικῶν Σοφοκλῆς Βενιζέλος ἔκανε ἐκκαθαρίσεις μελῶν τῆς ΑΟΝ ἀπὸ τὰ πλοῖα.⁶¹ Ἀλλὰ τὴν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο ἄλλαξε τὸ δυσάρεστο γιὰ τίς ἑαμικὲς ὁργανώσεις πολιτικὸ κλίμα. Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1943 ἔφτασαν στὸ Κάιρο ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Ἑλλάδας ἀντιπρόσωποι τῶν ἀντιστασιακῶν ὁργανώσεων ΕΑΜ - ΕΛΑΣ, ΕΔΕΣ καὶ ΕΚΚΑ.⁶² Οἱ ἐπαφές τῶν ἀντιπροσώπων μὲ τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι καὶ τοὺς ἄλλους πολιτικούς παράγοντες ἀπέφεραν ἐπίσημες δηλώσεις τῆς κυβέρνησι καὶ τῶν ἀντιπροσώπων πὼς ὁ βασιλιάς ἔπρεπε νὰ μὴν ἐπιστρέφει μεταπολεμικὰ στὴν Ἑλλάδα πρὶν γίνει δημοψήφισμα. Ἡ ἐπίσκεψη ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ΕΑΜ νὰ ἀνταλλάξουν ἀπόψεις καὶ ἐμπειρίες μὲ τὰ ἡγετικά στελέχη τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος στὴ Μέση Ἀνατολή. Δὲν μεσολάβησε ἄλλη ἄμεση ἐπαφὴ τῶν δύο πλευρῶν πρὶν ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Ἀπριλίου 1944, ἄρα εἶναι πολὺ σημαντικό νὰ ἐξακριβωθεῖ ἂν δόθηκαν συγκεκριμένες ἐντολές ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ΕΑΜ Τζίμα καὶ Π. Ρούσο γιὰ «ἐκδήλωση», δηλαδὴ κίνημα τῶν ἑαμικῶν ὁργανώσεων στὴ Μέση Ἀνατολή στὴν περίπτωσι ποὺ τὸ ΕΑΜ θὰ σχημάτιζε κυβέρνησι στὰ βουνὰ. Ὅριστικὴ ἀπάντησι δὲν μπορεῖ νὰ δοθεῖ ἀκόμη, κι οὔτε εἶναι στὰ πλαίσια τοῦ ἄρθρου τούτου. Ὡστόσο, προσεκτικὴ μελέτη ὅλων τῶν πηγῶν ποὺ ἔχουμε στὴ διάθεσί μας, ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὼς δὲν δόθηκαν συγκεκριμένες ἐντολές καὶ πὼς ἡ ἡγεσία στὴ Μέση Ἀνατολή πῆρε αὐτόνομα ἀπόφασι γιὰ «ἐκδήλωση» τὸν Ἀπρίλιο.⁶³ Ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει πιὸ εἰδικὰ ἡ σημασία καὶ ἡ ἐπίδρασι τῆς ἐπίσκεψι στὸν παροικιακὸ χῶρο καὶ εἰδικὰ στὸν ΕΑΣ, θέματα ποὺ δὲν ἔχουν ἀπασχολήσει τοὺς περισσοτέρους μελετητὲς τῆς περιόδου. Ὅργανώθηκαν δύο συναντήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ΕΑΜ, Α. Τζίμα, Π. Ρούσου καὶ Κ.

60. Α. Ἰωάννου, ὁ.π., σσ. 34 - 36· συνομιλία μὲ τὸν Α. Ράππα, 11 Ἰανουαρίου 1979· «περίληψι ἀναφορᾶς τῆς 210 ΒΜΜ τῆς 9ης Στρατιάς γιὰ τὰ γεγονότα στὴ 2η ἐλληνικὴ Ταξιαρχία» (στὰ ἀγγλικά), R 6946/194/19, FO 371/37216 καὶ τηλεγράφημα ἀπὸ Βρεταννὸ πρεσβευτὴ Leeper πρὸς F. O., ν. 17, 14 Ἰουλίου 1943, R 6479/41/19, FO 371.

61. Γ. Δαφνῆς, *Σοφοκλῆς Βενιζέλος*, Ἀθήνα 1970, σ. 228· ἐφημερίδα τῆς ΑΟΝ *Ἐλευθερία*, ἀρ. 19, Ἰούλιος 1943.

62. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶναι πλούσια. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὰ ἄρθρα τῶν Clogg, Woodhouse καὶ Myers στὸ P. Auty and R. Clogg, *British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece*, Λονδίνο 1975· καὶ Π. Ρούσος, *Ἡ Μεγάλῃ Πενταετία*, Ἀθήνα 1976, τόμ. Α', σσ. 391 - 455.

63. Ὁ Γ. Ἀθανασιάδης ὑποστηρίζει (στὸ βιβλίον του, ὁ.π., σ. 210) πὼς ὁ Σαλᾶς τοῦ εἶπε, σὲ συζήτησή τους τὸ καλοκαίρι τοῦ 1944, πὼς ὁ Π. Ρούσος τοῦ ἔδωσε ἐντολὴ γιὰ «ἐκδήλωση». Αὐτὸ τὸ ἔχει ἀρνηθεῖ ὁ Ρούσος στὸ βιβλίον του (ὁ.π., σ. 409), ἐνῶ ὁ Τζίμας ἔχει ἐκφράσει σοβαρὲς ἀμφιβολίες ὅτι μποροῦσαν τέτοιες ὁδηγίες νὰ εἶχαν δοθεῖ. Βλέπε Η. Fleischer, ὁ.π., σ. 33, ὅπου ἀναφέρονται καὶ ἄλλες πηγές στὶς ὁποῖες δὲν ὑποστηρίζεται ἡ γνώμη τοῦ Ἀθανασιάδη.

Δεσποτόπουλου μὲ τὰ μέλη τοῦ ΕΑΣ σὲ σπίτια μελῶν στὸ Κάϊρο, καθὼς ἐπίσης καὶ διάφορες λαϊκὲς συγκεντρώσεις. Σ' αὐτές, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ΕΑΜ διαπίστωσαν μ' ἐκπληξή καὶ χαρὰ τὰ φιλοεαμικὰ αἰσθήματα πολλῶν παροίκων. Ὁ Π. Ρούσος ἔχει γράψει σχετικὰ :

«Εἶναι ἀδύνατο νὰ περιγράψουμε τὸ πανδαιμόνιο ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τοῦ ΕΑΜ ποὺ ξέσπασε στὴν ἄφιξή μας. Ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἀνοιγαν τὶς καρδιές τους γιὰ νὰ ξαποστείλουν τὴν ἀγάπη τους στὰ μαχόμενα παιδιὰ τῆς Ἑλλάδας... Ἐγινε ἔρανος ἀνάμεσα στὸ πληθυσμὸ (ποὺ συνεχίστηκε καὶ τὶς ὑπόλοιπες μέρες τῆς παραμονῆς μας καὶ ἀπέδωσε ἀρκετὲς χιλιάδες λίρες). Ἡ χαρὰ μας ἦταν ἀνείπωτη καὶ βλέπαμε τώρα πόσο ἀγνοοῦσαμε — λόγῳ τῶν βρετανικῶν μέτρων — τὴν πραγματικὴ εἰκόνα τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.»⁶⁴

Ἡ παρουσία τῶν ἀνταρτῶν ὄχι μόνο προκάλεσε τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν παροίκων ἀλλὰ ἔδωσε νέα ὥθηση στὶς κινήσεις τοῦ ΕΑΣ. Ἡ de facto ἀναγνώριση τῆς σημασίας καὶ τοῦ ρόλου τῶν ἀνταρτῶν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κυβέρνηση καὶ ἡ δῆλωσή της σχετικὰ μὲ τὸ βασιλιά ἐπιτρέπουν στὸν ΕΑΣ νὰ γίνεῖ ἰδεολογικὰ σαφέστερος. Στὸ τεῦχος τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ Ἑλληνα δημοσιεύτηκε ἄρθρο τοῦ Π. Ρούσου μὲ τίτλο : «Ἱστορικὴ Προσταγὴ τοῦ Ἑθνους», ποὺ παρέθετε τὴ δράση καὶ τὴν πολιτικὴ τοῦ ΕΑΜ.⁶⁵ Παράλληλα, ὁ ΕΑΣ δὲ δίστασε νὰ χρησιμοποιοῦσε τὸ κύρος ποὺ ἀποκοτῶσε σὰν ὀργάνωση ταυτισμένη μὲ τὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα τοῦ ἑλλαδικοῦ κέντρου γιὰ νὰ προσεταιριστεῖ δημοκρατικὲς προσωπικότητες τῆς παροικίας. Μερικὲς ἑβδομάδες μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων γιορτάστηκε πανηγυρικὰ ἡ τρίτη ἐπέτειος τοῦ «Ὁχι». Μὲ πρωτοβουλία τοῦ ΕΑΣ συγκροτήθηκε ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Μ. Σαλβάγο, πρόεδρο τῆς ἐλληνικῆς Κοινοτήτας Ἀλεξανδρείας, Κλ. Νικολάου, πρόεδρο τῆς Κοινότητος Ἱμπραιμίας, καὶ ἀπὸ ἄλλες προσωπικότητες. Ἡ ἐκδήλωση ἔγινε στὶς 28 Ὀκτωβρίου 1943 σὲ κινηματογράφο τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπου μίλησε ὁ Θ. Πιερίδης τονίζοντας τὴν ἀνάγκη ἑνὸς «ἐνωμένου ἀγώνα». Ἐγινε ἀνάλογη ἐκδήλωση στὸ Πόρτ Σαῖντ, ὅπου μίλησε ὁ γραμματέας τοῦ τμήματος τοῦ ΕΑΣ, Π. Ξένος.

Τὴν ἴδια μέρα στὸ Κάϊρο ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς μεγάλης ἐκθεσῆς ποὺ ὀργάνωσε ὁ ΕΑΣ μὲ τίτλο : «Δυὸ Χρόνια Σκλαβιάς — Δυὸ Χρόνια Ἀγώνας» ποὺ εἶχε ἤδη προβληθεῖ μ' ἐπιτυχία στὴν Ἀλεξανδρεία. Ὅπως ἔγραφε στὸν πρόλογο τοῦ λευκώματος τῆς ἐκθεσῆς ὁ Γιώργος Σεφέρης, σκοπὸς τῆς ἦταν νὰ προβληθοῦν οἱ ἄθλιες συνθήκες τῆς ζωῆς τοῦ ἀγωνιζό-

64. Π. Ρούσος, ὁ.π., σ. 412· συνομιλία μου μὲ Κ. Δεσποτόπουλο 28 Σεπτ. 1979.

65. Ἑλληνα, ἀρ. 20, 15 Σεπτεμβρίου 1943.

μενου ἑλληνικοῦ λαοῦ. Χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ φωτογραφίες καὶ πίνακες ζωγραφικῆς ποὺ ἔκαναν τὴν ἔκθεση πιὸ ρεαλιστικὴ καὶ πιὸ ἄμεση. Ὁ Σεφέρης ἦταν τότε υπεύθυνος τοῦ γραφείου τύπου τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης καὶ οἱ φωτογραφίες καὶ τὰ στοιχεῖα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν ἀνῆκαν στὴν ὑπηρεσία του καὶ δόθηκαν μὲ δική του πρωτοβουλία.⁶⁶ Εἶχε ἤδη προηγηθεῖ μιὰ συνεργασία του μὲ τὸν ΕΑΣ τὸν Μάιο τοῦ 1943 ὅπου ἔγινε ἡ γνωστὴ διάλεξη γιὰ τὸν Μακρυγιάννη ποὺ δημοσιεύτηκε ὁλόκληρη στὸν *Ἑλληνα*.⁶⁷ Οἱ πίνακες ζωγραφικῆς ἦσαν ἔργα Ἑλλήνων ζωγράφων τῆς Ἀλεξάνδρειας, ἐνῶ πολλὰ ἄλλα μέλη τοῦ ΕΑΣ ἐργάστηκαν γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ διαφήμιση τῆς ἐκθέσης. Οἱ ὀργανωτὲς ὑπολόγισαν πὼς γύρω στὰ δεκαπέντε χιλιάδες ἄτομα ἐπισκέφτηκαν τὴν ἔκθεση. Ἡ ἐφημερίδα *Ταχυδρόμος* ἔγραφε τονίζοντας τὴ μεγάλη τῆς ἀπήχηση:

*«Πολλὰι γυναῖκες καταθέτουν ἄνθη πρὸ τῆς στήλης στὴν ὁποία ἔχουν ἀναγραφῇ τὰ ὀνόματα τῶν πεσόντων εἰς Ἀλαμείν, ἐνῶ ἄλλαι ἀπερχόμεναι τῆς ἐκθέσεως, μεταβαίνουν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Σάββα καὶ ἀνάβουν κεράκια.»*⁶⁸

Τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκθέσης στὸ Κάιρο ἔγιναν μὲ τὴν παρουσία τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἑ. Τσουδεροῦ, τοῦ ἀντιπροέδρου Γ. Ρούσσου καὶ τῶν ὑπουργῶν Βούλγαρη καὶ Δημητρακάκη, πράγμα ποὺ σήμαινε μεγάλη πολιτικὴ ἐπιτυχία τοῦ ΕΑΣ. Δυὸ μῆνες ἀργότερα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944, στὸν ἀπολογισμό ἐνὸς χρόνου δράσης ὁ ΕΑΣ σημείωνε πὼς ἡ ἔκθεση αὐτὴ ἦταν ἡ πιὸ σημαντικὴ διαφωτιστικὴ ἐνέργεια τῆς ὀργάνωσης καὶ πὼς βοήθησε νὰ γίνει τὸ κίνημα τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης *«τὸ πραγματικὸ καμάρι τῶν Ἑλλήνων τῆς Αἰγύπτου»*.⁶⁹

Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ δὲν ἦταν καθόλου ὑπερβολικὴ. Ἡ συγκίνηση ποὺ προκάλεσε ἡ ἔκθεση μεταφράστηκε σὲ ἐνθουσιώδη κινητοποίηση γιὰ τὸν «ἔρανο βιταμινῶν» ποὺ διοργάνωσε ὁ ΕΑΣ σὰν προέκταση τῆς ἐκθέσης. Ἀλλωστε ἦταν οἱ ἴδιοι οἱ ἐπισκέπτες ποὺ ἐπέμεναν νὰ διεξαχθεῖ ἔρανος γιὰ τὴν ὑλικὴ βοήθεια τῶν ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων. Ἐνα ἀπὸ τὰ ντοκουμέντα τῆς ἐκθέσης ποὺ προκάλεσε μεγάλο ἐνδιαφέρον ἦταν ἡ μελέτη ἐνὸς Ἰταλοῦ γιατροῦ ποὺ περιέγραφε τὰ ὀδυνηρὰ συμπτώματα ποὺ παρουσίαζαν τὰ παιδιὰ στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ ἑλλειψη βιταμινῶν. Ὁ ΕΑΣ κάλεσε ἀντιπροσώπους τῶν παροικιακῶν σωματείων καὶ ὀργανώσεων γιὰ νὰ συζητήσουν τὴ δυνατότητα διεξαγωγῆς ἐράνου γιὰ τὴν ἀποστολὴ βιταμινῶν στὰ 400.000 παιδιὰ ἡλικίας 2-12 χρονῶν στὴν Ἑλλάδα. Τελικὰ 18 διαφορετικὲς παροικιακὲς ὀργανώσεις ἢ ἰδρύματα ὑποστήριξαν τὸν ἔρανο,

66. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 489.

67. *Ἑλλην*, ἀρ. 18, 15 Ἰουνίου 1943.

68. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 491.

69. *Ἑλλην*, ἀρ. 24, 15 Ἰανουαρίου 1944 (ἐνθετο).

μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Κοινότητες Ἀλεξάνδρειας καὶ Καΐρου καθὼς καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὴν Αἴγυπτο. Οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτὲς τὶς ὁργανώσεις εἶχαν διοικητικὰ συμβούλια ἀποτελούμενα ἀπὸ φιλελευθέρους ποὺ δὲν ἀρνήθηκαν τὴ συνεργασία μὲ τὸν ΕΑΣ. Δημιουργήθηκε ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς ὁργανώσεις ἡ «Ἐπιτροπὴ Ἐράνου», ὅπου ὁ ΕΑΣ συμμετεῖχε ἰσότιμα.⁷⁰ Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς κυβέρνησης ἐκφράστηκαν δισταγμοὶ ἀπὸ τὸν πρωθυπουργὸ Τσουδερό, ἀλλὰ οἱ ὑπουργοὶ Γ. Ρούσσος καὶ Σ. Βενιζέλος συνεισέφεραν. Οἱ δισταγμοὶ τοῦ Τσουδεροῦ ὀφείλονταν στὸ γεγονὸς πὼς ἡ πρωτοβουλία τοῦ ΕΑΣ ἀποκάλυπτε τὴ δυσκίνησι τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης στὸ θέμα τῆς βοήθειας πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων μέσα ἀπὸ τὸν παροικιακὸ τύπο καὶ κυρίως ἡ προβολὴ τοῦ ἐράνου ἀπὸ τὶς φιλελεύθερες ἐφημερίδες προετοίμαζαν τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἐράνου, ὅταν θὰ ἄρχιζε τὴν 1η Δεκεμβρίου 1943. Πράγματι, τὴν πρώτη μέρα συγκεντρώθηκαν στὸ Κάιρο 2.500 λίρες σ' ὅλη τὴν Αἴγυπτο. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ ΕΑΣ βρῆκε τὴν πῖο πλατιά ἀνταπόκριση στοὺς παροίκους· συνεισέφεραν βιομήχανοι καὶ γκαρσόνια, δάσκαλοι καὶ ὑπάλληλοι καταστημάτων, βαμβακέμποροι καὶ καπνοπῶλες. Συνέβαλαν σημαντικὰ καὶ οἱ στρατευμένοι Ἕλληνες μὲ κάθε δυνατό τρόπο: προσφέρθηκαν γιὰ τὸν ἔρανο ἀκόμη καὶ οἱ εἰσπράξεις ἀπὸ ποδοσφαιρικὴ συνάντηση μεταξὺ ομάδων τῆς βρετανικῆς καὶ ἐλληνικῆς ἀεροπορίας.⁷¹ Μιὰ ματιὰ στὸν παροικιακὸ τύπο ποὺ δημοσίευε καθημερινὰ τ' ἀποτελέσματα τοῦ ἐράνου, δίνει παραστατικὰ τὸν ἐνθουσιασμό. Ὁ *Ταχυδρόμος*, ἔγραφε:

*«Ὁ χθὲς διενεργηθεὶς ἔρανος ἀπὸ Κυρίας καὶ Δεσποινίδας εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ κέντρα ἀπέφερε 60 λίρες. Ὁ Ἔρανος θὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ σήμερον εἰς τὰς ὁδοὺς, τὰ κέντρα καὶ τοὺς κινηματογράφους. Ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ προσέφεραν 17 λίρες. Ἐνας μικροῦλης ἔφερεν εἰς τὸν [Σύλλογο] Αἰσχύλο - Ἀρίωνα τὸν κονμπαραῖ του, τὸν ἔσπασε καὶ προσέφερε τὰ ἐν αὐτῷ 52 γρόσια».*⁷²

ἐνῶ πληροφοροῦσε μιὰν ἄλλη μέρα τοὺς ἀναγνώστες του πὼς ἐγινε μὲ ἐπιτυχία ἔρανος τὴν Κυριακὴ σὲ τρεῖς ἐλληνορθόδοξες ἐκκλησίες τῆς παροικίας στὴν Ἀλεξάνδρεια.⁷³ Μέχρι τὸν Μάρτιο τοῦ 1944 εἶχαν συγκεντρωθεῖ συνολικὰ 41.000 λίρες ποὺ παραδόθηκαν στὴν ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Εἶχαν παρουσιασθεῖ προβλήματα σχετικὰ μὲ τοὺς τρόπους ἀγορᾶς καὶ ἀποστολῆς τῶν βιταμινῶν καὶ εἶχε ἐνδιαφερ-

70. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καΐρου, Φάκελος Βιταμινῶν, Πρακτικὰ Συνεδριάσεων Ἐπιτροπῆς Βιταμινῶν.

71. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σσ. 492 - 493.

72. *Ταχυδρόμος*, 12 Δεκεμβρίου 1943.

73. *Ταχυδρόμος*, 10 Δεκεμβρίου 1943.

θεῖ ἀπὸ νωρὶς ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης γιὰ νὰ βρεθεῖ λύση.⁷⁴ Ἀρχισαν ἐπαφές μὲ τὴν «Ἑλληνικὴ Ἐπιτροπὴ Περιθάλψεως» στὴν Ἀμερικὴ χωρὶς ἄμεσο ἀποτέλεσμα. Φαίνεται πὼς μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ Ἀπριλίου 1944 δὲν δειχθῆκε ἡ ἀπαιτούμενη μέριμνα ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι, πιθανότατα γιὰ πολιτικούς λόγους. Ἡ ἀποστολὴ χρημάτων καθυστέρησε ἀρκετὰ χρόνια καὶ 7.000 λίρες δόθηκαν στὸν Πατριάρχη μετὰ ἀπὸ ἐντολὴ τοῦ τότε βασιλιᾶ Παύλου. Τὰ ὑπόλοιπα χρήματα δόθηκαν στὸν Ἑλληνικὸ Ἐρυθρὸ Σταυρὸ, καὶ μετὰ ἀπὸ πολλὰ διαβουλεύσεις καὶ διαφωνίες μεταξὺ τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἐράνου» καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, συμφωνήθηκε νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴν ἵδρυσιν «Ἀσκληπιείου Φυματιώσεως τῶν Ὀστών» στὴν Μηχανιώνα Θεσσαλονίκης. Τὰ ἐγκαίνια ἔγιναν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1948 ἀλλὰ οἱ ἐργασίες σταμάτησαν τὸ 1950 γιατί ὑπῆρχε ἔλλειψη χρημάτων.⁷⁵

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἐράνου, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1944, ὁ ΕΑΣ, κλείνοντας ἓνα χρόνο ζωῆς, ἔκανε τὸν ἀπολογισμό του. Οἱ ἐκτιμήσεις τῆς ὁργάνωσης, ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸν *Ἑλληνα*, ἦσαν θετικές καὶ ἡ ὁργάνωσις ὑποστήριξε πὼς εἶχε ἐκτελέσει τὸν προορισμὸ της ἀφοῦ κατόρθωσε νὰ γίνῃ *«ἓνα ζωντανὸ κομμάτι τοῦ ἀγωνιζομένου λαοῦ τῆς Ἑλλάδας μέσα στὸν ξενητεμένο Ἑλληνισμό, στὸν ὅποιον ἔφερε ἓνα μὴ νημα ἀγώνα, θάρρους καὶ ἐλπίδος»*.⁷⁶ Ἀκόμη ὅμως καὶ ἡ ἐπιπρόσθετη ἱκανοποίησις ἀπὸ τὴν πορεία τοῦ ἐράνου δὲν μποροῦσε νὰ κρύψει τὰ ἀπειλητικὰ σύννεφα στὸν πολιτικὸ ὀρίζοντα, ποὺ σκοτείνιαζε ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1943. Οἱ πολιτικὲς ἐξελίξεις στὴν περίοδο ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ἀνταρτῶν ὄξυναν τοὺς πολιτικούς ἀνταγωνισμούς. Ὁ βασιλιάς Γεώργιος Β' μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Churchill ἀγνόησε τὴ γνώμην τῆς κυβέρνησεως καὶ τῶν ἀντιστασιακῶν ὁργανώσεων γιὰ τὴν παραμονὴν τοῦ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μέχρι ν' ἀποφασίσει ὁ λαὸς μὲ δημοψήφισμα γιὰ τὴν τύχην τῆς μοναρχίας. Στὰ ἐλληνικὰ βουνὰ συγκρούστηκαν τμήματα τοῦ ΕΛΑΣ καὶ τοῦ ΕΛΕΣ τὸν Ὀκτώβριον. Δύο ἄλλα γεγονότα ἐπηρέασαν συγχρόνως τὴν κοινὴ γνώμην τῆς παροικίας. Μετὰ τὴν ἀποτυχημένη ἀποπειρὰ κατάληψης τῆς Σάμου ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς ποὺ τερματίστηκε τὸ Νοέμβριον, ἔφθασαν στὴν Αἴγυπτον μέλη τοῦ ΕΛΑΣ Σάμου. Ἐκάναν δηλώσεις ὑποστηρίζοντας πὼς ἡ συμπεριφορὰ τῶν Βρεταννῶν ἀπέναντι στὸν ΕΛΑΣ Σάμου ἦταν ἐχθρική.⁷⁷ Τὸν ἴδιον καιρὸ ἔγινε γνωστὴ στὴν Αἴγυπτον ἡ ὑπόθεσις τῶν ἐπαφῶν τοῦ Νεοζηλανδοῦ ἀξιωματικοῦ Don Stott μὲ τοὺς

74. Στρ. Τσίρκας, ὁ.π., σ. 495.

75. Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Κοινότητος Καΐρου, Φάκελλος Βιταμινῶν, Ἀλληλογραφία Ἐπιτροπῆς Καΐρου μὲ τὸν Ε.Ε.Σ. Μιὰ πιὸ λεπτομερὴς ἐξιστόρησις δὲν εἶναι στὰ πλαίσια τοῦ ἄρθρου τούτου.

76. *Ἑλληνα*, ἀρ. 24, 15 Ἰανουαρίου 1954 (ἐνθετο).

77. Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 146 - 147.

Γερμανούς στην Ἀθήνα. Ἀσχετα μετὸ ἂν ἐνήργησε μετὰ δική του πρωτοβουλία ὁ ἀξιωματικὸς ἢ ἐνήργησε κατόπιν διαταγῆς, ἢ ἐντύπωση ποὺ δημιούργησε ἢ εἰδηση τῶν ἐπαφῶν τότε στὴν Αἴγυπτο ἦταν δυσμενέστατη ἰδιαίτερα ἀνάμεσα στοὺς παροίκους ποὺ ὑποστήριζαν τὴν πολιτικὴ τοῦ ΕΑΜ καὶ συνδύαζαν τὶς δύο παραπάνω εἰδήσεις, βγάζοντας τὸ συμπέρασμα πὼς ἡ μετέπειτα στάση τῶν Βρεταννῶν ἀπέναντι στοῦ ΕΑΜ - ΕΛΑΣ θὰ ἦταν ἐχθρική.⁷⁸ Ὅλες οἱ παραπάνω ἐνδείξεις, καὶ κυρίως ἡ ἀδυναμία τῆς κυβέρνησης νὰ ἐπιβάλλει τὴ θέλησή της στὸν Γεώργιο, ὁδήγησαν τὸν Γ. Ροῦσσο νὰ παραιτηθεῖ τὸν Νοέμβριο, παραμένοντας τυπικὰ στὴ θέση του μέχρι τὶς ἀρχὲς Ἰανουαρίου. Ὁ ΕΑΣ, στὸν ἀπολογισμό του τὸν ἴδιο μῆνα, ἔθετε σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς ἄμεσες ἐπιδιώξεις τῆς ὀργάνωσης τὴν ἐνοποίηση τοῦ ἑγώνα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, κάτω ἀπὸ μιὰ κοινὴ καθοδήγηση.⁷⁹ Ἡ θέση αὐτὴ ἀντανακλοῦσε τὶς ἀπόψεις τοῦ ΕΑΜ. Εἶχαν ἤδη ἀρχίσει ἐπαφές μεταξὺ τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης καὶ τῶν πολιτικῶν στὴν Ἀθήνα, ἐνῶ τὸ ΕΑΜ εἶχε δεῖξει προθυμία νὰ ἐξετάσει τὴ δυνατότητα συνεργασίας μετὰ τοὺς πολιτικοὺς καὶ τὴν κυβέρνηση. Τὸν Ἰανουάριο ἄρχισαν νὰ διατυπώνονται καὶ ἀντιπροτάσεις μεταξὺ τῆς κυβέρνησης καὶ τοῦ ΕΑΜ μέσω τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ.⁸⁰ Ἐνῶ οἱ συνομιλίες ἦσαν μυστικὲς διέρρευσαν φήμες στὴν Αἴγυπτο γιὰ προσέγγιση κυβέρνησης καὶ ΕΑΜ, γεγονὸς ποὺ ἀνησύχησε τοὺς φιλομοναρχικοὺς παροίκους. Προχώρησαν λοιπὸν στὸ σχηματισμὸ ὀργάνωσης μετὰ τίτλο «Πανελλήνιος Ἐνωσις» στὸ Κάιρο καὶ σὲ ἄλλες πόλεις, γιὰ νὰ καταστήσουν γνωστὴ τὴν ἀφοσίωση ἑνὸς τμήματος τῆς παροικίας στὸν Γεώργιο Β' καὶ τὴν ἀντίθεσή του σὲ συναλλαγές κυβέρνησης καὶ ἀριστερῶν. Ἡ ἐμφάνιση φιλομοναρχικῆς παροικιακῆς ὀργάνωσης εἶναι ἄλλη μιὰ ἐνδειξη τῆς ἐπίδρασης ποὺ εἶχε στὴν παροικία ἡ στενὴ ἐπαφή μετὰ τὶς ἐλληνικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις. Ἡ «Πανελλήνιος Ἐνωσις» δραστηριοποιήθηκε ἰδιαίτερα μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1944 καὶ εἰδικὰ στὴν περίοδο τοῦ ἐμφύλιου πολέμου στὴν Ἑλλάδα.

Οἱ ἐπαφές τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης μετὰ τοὺς πολιτικοὺς παράγοντες στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ ΕΑΜ συνεχίστηκαν καὶ τὸν Φεβρουάριο χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τὸ ΕΑΜ ἀποφάσισε νὰ δώσει λύση στὸ ἀδιέξοδο τῶν συνομιλιῶν, σχηματίζοντας στὶς 10 Μαρτίου τὴν «Πολιτικὴ Ἐπιτροπὴ Ἐθνι-

78. Γ. Ἀθανασιάδης, δ.π., σ. 151· Β. Νεφελοῦδης, *Ἕλληνες Πολεμιστὲς στὴ Μέση Ἀνατολή*, Ἀθήνα 1945, σσ. 38 - 40. Γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ, βλέπε Η. Fleischer, "The Don Stott Affair", στὸ Μ. Sarafis ed. *Greece From Resistance to Civil War* Λονδῖνο 1980, σσ. 91 - 103 καὶ 103 - 107.

79. *Ἑλλην*, δ.π., ἀρ. 24.

80. Γιὰ πὶο ἐκτενὴ περιγραφὴ, βλέπε γιὰ παράδειγμα: Χ. Ρίχτερ, *1936 - 1946. Δύο Ἐπαναστάσεις καὶ Ἀντεπαναστάσεις στὴν Ἑλλάδα*, τ. Β', Ἀθήνα 1973, σσ. 83 - 86.

κῆς Ἀπελευθέρωσης» (ΠΕΕΑ), ποὺ εἶχε σκοπὸ τὸν σχηματισμὸ κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας. Μὲ τὸ σχῆμα αὐτό, ποὺ περιλάμβανε ἄτομα ποὺ δὲν ἦσαν μέλη του, τὸ ΕΑΜ ἐμφανιζόταν σὰν νὰ προχωρεῖ ἡδη σὲ σχηματισμὸ μιᾶς τέτοιας κυβέρνησης, πράγμα ποὺ ὑποχρέωνε τὴν ἐξόριστη κυβέρνησις νὰ μὴν καθυστερεῖ καὶ νὰ πάρει συγκεκριμένη θέση ἀπέναντι στὶς προτάσεις τῆς ΠΕΕΑ γιὰ ἐνότητα. Ὁ Τσουδερὸς πληροφορήθηκε ἀμέσως τὸ σχηματισμὸ τῆς ΠΕΕΑ καὶ σὲ λίγες μέρες ἔλαβε μῆνυμά της ποὺ ζητοῦσε συνεργασία. Ἀπάντησε πὼς ἡ ἐξόριστη κυβέρνησις θὰ συνέχιζε συνομιλίες μὲ τοὺς πολιτικοὺς παράγοντες στὴν Ἀθήνα καὶ μὲ τὸ ΕΑΜ, μὲ σκοπὸ τὸ σχηματισμὸ ἐθνικῆς κυβέρνησης, χωρὶς ν' ἀναφερθεῖ συγκεκριμένα στὴν ΠΕΕΑ ἢ τὶς προτάσεις της,⁸¹ ἀλλὰ δὲν ἀνακοινώθηκε τίποτε σχετικὰ. Ἡ εἶδησις τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῶν προτάσεων τῆς ΠΕΕΑ ἔγινε πλατιά γνωστὴ στὴν Αἴγυπτο. Στὸ μεταξὺ ἡ ΠΕΕΑ ἀπάντησε πὼς συμφωνοῦσε μὲ τὸ σχηματισμὸ ἐθνικῆς κυβέρνησης ἀλλὰ ζητοῦσε νὰ μὴ συνεχιστοῦν οἱ καθυστερήσεις. Οὔτε καὶ τότε ἀνακοινώθηκαν οἱ ἐπαφές ἀπὸ τὴν κυβέρνησις καὶ δημιουργήθηκε ἡ ἐντύπωση πὼς ἡ ἐξόριστη κυβέρνησις δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὴν ΠΕΕΑ καὶ πὼς προσπαθοῦσε νὰ κερδίσει χρόνο. Ἡ εἶδησις τῆς δημιουργίας τῆς ΠΕΕΑ προκάλεσε μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ στὴ Μέση Ἀνατολή. Ὁ Βρεταννὸς πρεσβευτὴς γιὰ τὴν Ἑλλάδα Leeper ἔστειλε στὸ Λονδίνο τὴν ἐξήγησή του :

«Ἡ Ἑλληνικὴ (κοινὴ) γνώμη στὴ Μέση Ἀνατολή, ἀκόμη ὅχι ἐπαρκῶς πληροφορομένη γιὰ τὸν πραγματικὸ χαρακτήρα τοῦ ΕΑΜ... εἶχε τώρα, ἐξίσου ἢ καὶ ἀκόμη πιὸ πολὺ, τὴν τάση νὰ ἐξιδανικεύει τὴ νέα ἐπιτροπή.»⁸² Ἡ ἐντύπωση πὼς ἡ κυβέρνησις κωλυσιεργοῦσε ἐνισχύθηκε ὅσο ἡ τελευταία συνέχιζε τὴ σιγὴ της. Στις 25 Μαρτίου 1944 ἔγινε συγκέντρωση γιὰ νὰ τιμηθεῖ ἡ ἐθνικὴ ἐπέτειος στὸ κοινοτικὸ στάδιο τῆς Ἀλεξάνδρειας ποὺ γέμισε ἀσφυκτικὰ μὲ 30.000 πάροικους, ναῦτες, φαντάρους, ἀξιωματικούς καὶ ναυτεργάτες. Στὴν ὁμιλία του ὁ Τσουδερὸς ἀπέφυγε νὰ ἀναφερθεῖ στὸ θέμα τῆς ΠΕΕΑ. Ὁ δεύτερος ὁμιλητὴς ἦταν ὁ Σαλβάγος, ἐκ μέρους τῆς Κοινότητος, ποὺ ἀναφέρθηκε στὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγώνα προκαλώντας ἐκδηλώσεις ἐνθουσιασμοῦ.⁸³ Μιὰ μικρότερη συγκέντρωση ἔγινε τὴν ἴδια μέρα στὸ Κάιρο, χωρὶς νὰ υπάρξει κι ἐκεῖ σχετικὴ κυβερνητικὴ δῆλωση. Παράλληλα μὲ τὶς δύο αὐτὲς ἐπίσημες ἐκδηλώσεις γιὰ τὴν 25η Μαρτίου, ὁργανώθηκαν ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸν ΕΑΣ, ὅπου ἀνακοι-

81. Χ. Ρίχτερ, ὁ.π., σσ. 86 - 87.

82. Ἐπιστολὴ Leeper πρὸς F. O.: «Ἀναφορὰ γιὰ τὶς Ἑλληνικὲς Ὑποθέσεις, 1 Ἰανουαρίου - 3 Ἀπριλίου 1944» R 8897/9/19, FO 371/43688 : "Greek opinion in the Middle East, still never sufficiently informed on the fine nature of EAM... was now equally or still more disposed to idealise the new committee".

83. Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 173 - 174. Ταχυδρόμος, 26 Μαρτίου 1944.

νώθηκε ἡ ἴδρυση τῆς ΠΕΕΑ. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐκδήλωση στὸ Κάϊρο, ἔγραφε τὴν ἐπομένη ὁ *Ταχυδρόμος* πὼς μίλησε ὁ Γ. Ἀθανασιάδης, διευθυντῆς τῆς Ξενακείου Σχολῆς — καὶ μέλος τοῦ ΕΑΣ — ἀναφερόμενος «ιδιαιτέρως διὰ τὴν δράση τῶν ἀνταρτῶν μας καὶ ἡ ὁμιλία του διεκόπτετο ἀπὸ παταγώδη χειροκροτήματα». ⁸⁴ Στὴν ἐκδήλωση ποὺ ἐγίνε στὴν Ἀλεξάνδρεια στὸν κατὰμεστο κινήματογράφο «Ριάλτο», μίλησε ὁ Θ. Πιερίδης καὶ ἐγκρίθηκε ψήφισμα ὑποστήριξης τῆς ΠΕΕΑ. Τελικά, ὁ Τσουδερὸς μόλις στὶς 27 Μαρτίου δήλωσε πὼς εἶχε σχηματιστεῖ ἡ ΠΕΕΑ καὶ σκοπὸς τῆς ἦταν ὁ σχηματισμὸς κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας.

Ἀλλὰ μέχρι τότε, ἡ ἡγεσία τῶν ἐαμικῶν ὁργανώσεων εἶχε βγάλει τὰ συμπεράσματά της γιὰ τὸ νόημα τοῦ σχηματισμοῦ τῆς ΠΕΕΑ ἀπὸ τὸ ΕΑΜ καὶ γιὰ τὴ στάση τοῦ Τσουδερῶ. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα τῆς ἐκθεσης τοῦ ἡγέτη τοῦ ἐαμικοῦ κινήματος στὴν Αἴγυπτο Γιάννη Σαλλᾶ στὸ Πολιτικὸ Γραφεῖο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἑλλάδας ποὺ δημοσιεύτηκαν πρόσφατα, ⁸⁵ ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὁδηγοῦσαν στὸ συμπέρασμα πὼς εἶχε συντελεστεῖ μιὰ ὀριστικὴ ρῆξη μεταξὺ ΕΑΜ καὶ ἐξόριστης κυβέρνησης - Βρεταννῶν. Οἱ ἐνδείξεις ποὺ ἐπικαλέσθηκε ὁ Σαλλᾶς ἦσαν τὰ γεγονότα ποὺ μεσολάβησαν ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1943 καὶ ποὺ περιγράψαμε παραπάνω, καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἡ κυβέρνηση Τσουδερῶ ἀντιμετώπισε τὴν ΠΕΕΑ. Ἀφοῦ, λοιπόν, ἦταν δεδομένη ἡ «ὀριστικὴ ρῆξη» ΕΑΜ καὶ Βρεταννῶν ὑπῆρχε, κατὰ τὸν Σαλλᾶ, ὁ κίνδυνος εἶτε νὰ διαλυθοῦν τὰ ἐλληνικὰ στρατεύματα στὴ Μέση Ἀνατολὴ ἀφοῦ στὴν πλειοψηφία ἦσαν «δημοκρατικὰ» εἶτε νὰ γίνουν νέες ἐκκαθαρίσεις τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς ΠΕΕΑ γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ στρατεύματα ἀργότερα κατὰ τοῦ ΕΛΑΣ. ⁸⁶ Ἔτσι, σὲ εἰδικὴ συνδιάσκεψη τῶν ἀντιφασιστικῶν ὁργανώσεων, ὁ Σαλλᾶς πρότεινε πὼς οἱ ἐνοπλεις δυνάμεις ἔπρεπε νὰ ἐκδηλωθοῦν ὑπὲρ τῆς ΠΕΕΑ μὲ ὑπογραφὴ ὑπομνημάτων, ⁸⁷ ὥστε νὰ δείξουν τὴν ἀπομόνωση τῆς ἐξόριστης κυβέρνησης καὶ ἐπιπλέον νὰ κατὰστήσουν πιὸ δύσκολη τὴν ἐνδεχόμενη διάλυσή τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ ἐξόριστη κυβέρνηση θὰ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ δεχθεῖ τοὺς ὅρους τῆς ΠΕΕΑ. Ὅταν ἐνημερώθηκαν τὰ στελέχη τοῦ ΕΑΣ πὼς ἡ συνδιάσκεψη συμφώνησε μὲ τὴν εἰσήγηση τοῦ Σαλλᾶ, διατύπωσαν ἀμέσως δισταγμοὺς καὶ ἀμφιβολίες. ⁸⁸ Ἀμφιβολίες ἐξέφρασαν ἐπίσης ὀρισμένα μέλη τῆς «Ἐπιτροπῆς Συντονισμοῦ Ἀγώνα» (ΕΣΑ) ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ στὴν Αἴγυπτο τὸν Νοέμβριο τοῦ 1943 ἀπὸ πολιτικούς παράγοντες ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ

84. *Ταχυδρόμος*, στὸ ἴδιο.

85. H. Fleischer, ὁ.π., σσ. 33 - 35.

86. Στὸ ἴδιο.

87. Ἄρθρα Β. Νεφελοῦδη στὴν Ἐφημερίδα *Ἀγῆ*, 3 καὶ 5 Δεκεμβρίου 1978.

88. Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 176 - 177.

τὴν Ἑλλάδα ἢ τὴν Ἰταλία — ὅπου εἶχαν κρατηθεῖ αἰχμάλωτοι — καὶ ὑποστήριζαν τὶς θέσεις τοῦ ΕΑΜ.⁸⁹ Ἐπικεφαλῆς τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν ὁ Βασίλης Νεφελούδης, προπολεμικὰ μέλος τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ ΚΚΕ, ὁ ὁποῖος ὅμως συμφώνησε μὲ τὸν Σαλλᾶ.⁹⁰ Παρόλο ποὺ τὰ περισσότερα στελέχη τοῦ ΕΑΣ διαφωνοῦσαν μὲ τὴν τακτικὴ τῆς ἑαμικῆς ἡγεσίας, ἡ ὁργάνωση συμμετεῖχε στὶς κινήσεις ποὺ ἀκολούθησαν. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ ἀποφασίστηκε πὼς ἔπρεπε νὰ ἐκδηλωθοῦν οἱ ἑνοπλές δυνάμεις, ὁ ρόλος τοῦ ΕΑΣ ἦταν περισσότερο ἐφεδρικός. Στὶς 31 Μαρτίου, ἡ ὁργάνωση ὑπέβαλε ὑπόμνημα στὸν Τσουδερό ζητώντας τὸ σχηματισμὸ κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας. Παρόμοια ὑπομνήματα παρέδωσαν ἡ ΕΣΑ καὶ μιὰ ἐπιτροπὴ ἀξιωματικῶν ποὺ δημιουργήθηκε. Τὴν ἐπομένη ἡ κυβέρνηση συνέλαβε ἕξι ἀπὸ τοὺς δεκατρεῖς ἀξιωματικούς, καὶ οἱ ὑπόλοιποι κατέφυγαν στὸ ἑλληνικὸ φρουραρχεῖο τοῦ Καΐρου, ὅπου ξεσηκώθηκαν οἱ φαντᾶροι σὲ συμπαραστάσή τους, μ' ἀποτέλεσμα νὰ περικυκλωθοῦν ἀπὸ βρεταννικὰ στρατεύματα. Ἡ ἐνέργεια αὐτὴ δημιούργησε σύγχυση στὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὸ Κάιρο. Στὴν Ἀλεξάνδρεια ἐγίνε στὶς 3 Ἀπριλίου συγκέντρωση τοῦ ΕΑΣ ὅπου μίλησε ὁ Ζερμπίνης γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς συνεργασίας μεταξὺ κυβέρνησης καὶ ΠΕΕΑ.⁹¹ Τὴν ἴδια μέρα συνεδρίασε τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο στὸ Κάιρο, καὶ ὁ Τσουδερός, μπροστὰ στὴν ἐξαπλούμενη ταραχὴ καὶ πλατιὰ ὑποστήριξη τῶν ὑπομνημάτων ὑπὲρ τῆς ΠΕΕΑ, παραιτήθηκε. Ὁ Σ. Βενιζέλος ἀνέλαβε χρέη πρωθυπουργοῦ καὶ ἄρχισε συνομιλίες μὲ τὶς ἑαμικὲς ὁργανώσεις μέχρι τὶς 8 Ἀπριλίου.⁹² Πληροφορίες ὅμως πὼς τὸ ναυτικὸ στὴν Ἀλεξάνδρεια εἶχε ἐκδηλωθεῖ ὑπὲρ τῆς ΠΕΕΑ καὶ πὼς παρόμοιες κινήσεις εἶχαν παρατηρηθεῖ στὴν πρώτη ἑλληνικὴ ταξιαρχία ποὺ ἦταν στρατοπεδευμένη στὴν ἔρημο δυτικὰ τῆς Ἀλεξάνδρειας ὁδήγησαν τὸ Βενιζέλο νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὸν Βρεταννὸ πρεσβευτὴ Leeper, ἥδη ἀπὸ τὶς 4 Ἀπριλίου, πὼς ἔπρεπε νὰ διακοποῦν οἱ συνομιλίες καὶ νὰ συλληφθοῦν οἱ ἑαμικοὶ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μελῶν τοῦ ΕΑΣ.⁹³ Σὲ λίγες μέρες εἶχαν συλληφθεῖ ὅλα σχεδὸν τὰ στελέχη τοῦ ΕΑΣ στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὸ Κάιρο⁹⁴ καὶ ἀποδυναμωμένη πλέον ἡ ὁργάνωση ἔπαψε οὐσιαστικὰ νὰ

89. Λ. Ἀγαπητός, «Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ Ἀγῶνα 1944 - 45», Μ. Ἀνατολὴ 1945, σσ. 56 - 59.

90. Ἀρθρα Β. Νεφελούδης, ὁ.π.

91. Τηλεγράφημα Στρατιωτικῆς Διοίκησης Μέσης Ἀνατολῆς πρὸς Ὑπ. Στρατιωτικῶν (W. O.), ἀριθ. 424, 5 Ἀπριλίου 1944, FO 37/43702.

92. Β. Νεφελούδης, ὁ.π., σσ. 51 - 54.

93. Τηλεγράφημα Leeper πρὸς F. O., ἀριθ. 207, 4 Ἀπριλίου 1944, R 7240/30/19, FO 371/43701.

94. Β. Νεφελούδης, ὁ.π., σσ. 54 - 55 καὶ Γ. Ἀθανασιάδης, ὁ.π., σσ. 192 - 195.

λειτουργεί. Ἄλλωστε, ἡ σύγκρουση τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος μὲ τὴν ἐξόριστη κυβέρνησις καὶ τὶς βρεταννικὲς ἀρχὲς σύντομα πῆρε τέτοια μορφή πού ἡ παρέμβαση ὁπλῶν πολιτῶν δὲν θὰ εἶχε κανένα ἀποτέλεσμα. Στὴν Ἀλεξάνδρεια, πραγματικὴ ἀκυβέρνητη πολιτεία, συνυπῆρχαν δύο κέντρα ἐξουσίας. Ἀπὸ τὴ μιὰ τὸ βρεταννικὸ στρατηγεῖο πού διεύθυνε τὶς δυνάμεις τοῦ πού εἶχαν περικυκλώσει τὰ πλοῖα, τὰ στρατιωτικὰ κτήρια καὶ τὴν ταξιαρχία στὴν ἔρημο καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἑαμικὴ ἡγεσία, ἐγκατεστημένη σὲ μιὰ συνοικία τῆς Ἀλεξάνδρειας. Καὶ μετὰ τὶς συλλήψεις τῶν στελεχῶν τοῦ ΕΑΣ, εἶχε ἐκφράσει ἀνησυχίες γιὰ τὸν πιθανὸ ρόλο τοῦ ὁ στρατηγὸς Wilson, διοικητῆς τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων τῆς Μεσογείου, σὲ τηλεγράφημά του στὸν Churchill :

«Υπέδειξα στὸν *Paget* τὴν ἀνάγκη νὰ τοὺς [τὴν ταξιαρχία] ἀπομακρύνουμε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τὸ ταχύτερο γιὰ νὰ τοὺς ἀπομονώσουμε ἀπὸ τὶς κομμουνιστικὲς ἐπιρροὲς τῶν μεγάλων πόλεων... Θεωρῶ πὼς εἶναι προτιμότερο νὰ σταλοῦν πρῶτα οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ στὴ Κυρηναϊκὴ ἢ τὴν Τριπολίτιδα. Ἄν ἔρθουν στὴ Γαλλικὴ Βόρεια Ἀφρικὴ ἴσως ἐπικοινωνήσουν μὲ Γάλλους κομμουνιστὲς στὸ Ἀλγέρι.»⁹⁵

Τελικὰ, ἡ ἀποδυνάμωση τοῦ ΕΑΣ σήμαινε πὼς ὁ κίνδυνος πού ἀπασχολοῦσε τὸν Wilson δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἐστῶ καὶ στὴν περίπτωση κάποιας παρέμβασης τῶν παροίκων ὅμως, ἡ βρεταννικὴ κυβέρνησις θὰ εἶχε προχωρήσει στὰ σχέδια καταστολῆς τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος. Στις 14 Ἀπριλίου, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ τηλεγραφήματα ὁδηγίων πού ἔστειλε ὁ Churchill, τόνισε στὸν Leeper : «(Μὴν σᾶς ἐπηρεάσουν πιθανὰ ἀντιβρεταννικὰ αἰσθήματα μεταξὺ Αἰγυπτιωτῶν ἐλλήνων)».⁹⁶ Ἰδιαίτερα, μετὰ τὴ διάλυση τοῦ ΕΑΣ εἶναι δύσκολο νὰ φαντασθοῦμε πὼς θὰ εἶχε ὁργανωθεῖ καὶ ἐκφρασθεῖ παροικιακὴ κίνηση κατὰ τῆς Βρεταννικῆς πολιτικῆς. Ὅρισμένα μέλη καὶ ὑποστηρικτὲς τοῦ ΕΑΣ περιορίστηκαν στὸ νὰ βοηθήσουν μὲ τρόφιμα τοὺς ἐγκλειστούς στὰ πλοῖα καὶ τὰ διάφορα κτίρια.

Τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος στὸ τέλος Ἀπριλίου τοῦ 1944 ἀκολούθησε τὸ συνέδριο στὸ Λίβανο, πού καταδίκασε τὴν ἑαμικὴ ἐξέγερση στὴν Αἴγυπτο. Μετὰ ἀπὸ αὐτό, τὰ περισσότερα μέλη τοῦ ΕΑΣ ἀφέθηκαν

95. Στρατηγὸς Wilson πρὸς Churchill, τηλ. T. 828/4, 14 Ἀπριλίου 1944, FO 371/43702: "I have pointed out to Paget the need for getting these out of Egypt as soon as possible and isolating them from Communist influences in big towns... I think it is better that these Greeks should be sent first to Cyrenaica or Tripolitania. If they come to French North Africa they might contact French communists in Algiers".

96. Τηλεγράφημα F. O. πρὸς Leeper, ἀρ. 14, Ἀπριλίου 1944, R 6027/9/19 FO 371/43701: "Do not be influenced by possible anti British sentiment among local Greeks".

ἐλεύθερα καὶ συνεχίστηκε ἡ ἔκδοση τοῦ *Ἑλληνα* ἐνῶ οἱ δικηγόροι Ροῦσσοι καὶ Λαχωβάρης — στέλεχος τοῦ ΕΑΣ — ἀνέλαβαν τὴν υπεράσπιση τῶν κατηγορουμένων γιὰ τὸ κίνημα στὶς δίκες ποὺ ἄρχισαν στὰ ναυτοδικεῖα καὶ στρατοδικεῖα τὸν Ἰούλιο. Τὸ νέο πολιτικὸ κλίμα ποὺ ἐπικρατοῦσε, καθὼς καὶ ἡ καταδίκη τοῦ κινήματος ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ΕΑΜ στὸν Λίβανο, δὲν ἄφηναν περιθώρια γιὰ ἐπανασύσταση καὶ λειτουργία τοῦ «Ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Σύνδεσμου» στὸ χῶρο τῆς παροικίας στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ ἴδρυση τοῦ ΕΑΣ ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἀπόσπασης τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴ σοσιαλιστικὴ πολιτικὴ ὀργάνωση ποὺ λειτουργοῦσε στὴν Αἴγυπτο πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο μὲ τὴ συμμετοχὴ ξένων καὶ Αἰγυπτίων. Γνωρίζουμε πὼς ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ὀδήγησαν τοὺς Ἑλληνες νὰ ὀργανωθοῦν ξεχωριστὰ τὸ 1940 ἦταν ἡ ἄποψή τους πὼς ἔτσι θὰ ἀντιμετώπιζαν καλύτερα τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν ἑλληνικῶν πολιτικῶν προβλημάτων, ἄποψη ποὺ φάνηκε νὰ δικαιώνεται ὅταν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα μεταφέρθηκαν ἐκεῖ. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι λόγοι γιὰ τὸν διαχωρισμό. Ἡ μελέτη τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος στὴν Αἴγυπτο, εἰδικὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1930, δὲν ἔχει προχωρήσει ἀκόμη τόσο ὥστε νὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ ἀναζητήσουμε ἄλλες πιθανὲς αἰτίες, συνδεδεμένες ἴσως μὲ τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς ὀργάνωσης καὶ τὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἐθνικότητες ποὺ συμμετεῖχαν σ' αὐτήν. Σημειῶνουμε, ὅμως, πὼς ὁ διαχωρισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀνέτρεπε τὴν εἰκοσάχρονη τακτικὴ συνεργασίας τῶν ξένων, καὶ μεταξύ τους καὶ μὲ τὸ ντόπιο στοιχεῖο, ποὺ ἀκολουθοῦσε τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα στὴν Αἴγυπτο. Δὲν ἦταν ὥστόσο μόνο αὐτὴ ἡ ὀργανωτικὴ καινοτομία ποὺ διαφοροποιοῦσε τοὺς Ἑλληνες ἀπὸ τὸ υπόλοιπο σοσιαλιστικὸ κίνημα τῆς Αἰγύπτου, ἦταν καὶ μιὰ παράλληλη ἀλλαγὴ πολιτικοῦ προσανατολισμοῦ ποὺ ἀκολούθησαν. Ἡ ὀργανικὴ τους ἔνταξη στὸ ἑλληνικὸ ἑαμικὸ κίνημα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς σήμαινε προσαρμογὴ στὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἰδεολογικὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς τοῦ ΕΑΜ καὶ ἀναφερόταν στὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδας. Οἱ σοσιαλιστὲς Ἑλληνες πάροικοι ἄφηναν λοιπὸν κατὰ μέρος τὴν ἀντιιμπεριαλιστικὴ στρατηγικὴ καὶ διεθνιστικὴ τακτικὴ τοῦ αἰγυπτιακοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος γιὰ νὰ συγκεντρώσουν τὶς προσπάθειες τους γύρω ἀπὸ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα καὶ τὴν προοπτικὴ τῆς μεταπολεμικῆς δημοκρατικῆς πορείας τῆς Ἑλλάδας.⁹⁷

Ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ σχηματισμοὶ ἔτσι καὶ τὸ ἑαμικὸ κίνημα εἶχε σὰν κεντρικὸ τοῦ στόχο τὴν αὐξηση τῆς ἐπιρροῆς του στὶς ἐνοπλες

97. Ὁ Ν. Ψυρούκης θεωρεῖ μάλιστα τὴν ἐνέργεια αὐτὴ «σημάδι τῆς βαθειᾶς παροικιακῆς παρακμῆς», (στὸ βιβλίο του *Τὸ Νεοελληνικὸ Παροικιακὸ Φαινόμενο*, Ἀθήνα 1977, σ. 236).

δυνάμεις, ἀφοῦ οἱ τελευταῖεςμποροῦσαν νά παρέμβουν ἀποφασιστικά στη διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς τῆς κυβέρνησης, ὅπως φάνηκε καί ἀπὸ τὰ γεγονότα τὸν Μάρτιο τοῦ 1943. Ὁ βασικός του στόχος ἦταν νά κυριαρχήσει στὶς ἔνοπλες δυνάμεις. Συνεπῶς τὸ ζήτημα τοῦ προσεταιρισμοῦ τῆς παροικίας ἦταν δευτερεύουσα ἐπιλογή καὶ ἡ ἡγεσία τοῦ κινήματος θεώρησε τὴν παροικία περισσότερο σὰν μιὰ ἐφεδρεία στὸν ἀγώνα τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ ὄχι σὰν ἓνα παράγοντα ποὺμποροῦσε νά ἐπιδράσει καθοριστικά στὰ γεγονότα. Φαίνεται πὼς ἡ ἐράρχηση αὐτὴ δὲν ἀμφισβητήθηκε σοβαρὰ ἀπὸ τὸν ΕΑΣ γιατί ἡ ὀργάνωση ἀρκέσθηκε σὲ μιὰ ἀναπαραγωγή τῶν θέσεων τοῦ ΕΑΜ στὸν παροικιακὸ χῶρο τονίζοντας πὼς οἱ Ἕλληνες στὴν Αἴγυπτο ἦσαν κομμάτι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ πὼς ἔπρεπε νά συμπαρασταθοῦν στὸν ἀγώνα του, τόσο στὸ ἐσωτερικὸ, ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικὸ, ἐννοώντας μὲ τὸ τελευταῖο πάλι τὶς ἔνοπλες δυνάμεις στὴ Μέση Ἀνατολή. Ἡ ἐκκλήση αὐτὴ δὲν συνοδεύετο ἀπὸ μιὰ γενικότερη ἐπεξεργασία τῶν ἐπιπτώσεων ποὺ θὰ εἶχε στὸν παροικιακὸ ἐλληνισμό ἡ πιθανὴ ἐπικράτηση τοῦ ΕΑΜ στὴν Ἑλλάδα, μὲ ἀποτέλεσμα τὰ κίνητρα γιὰ συμμετοχὴ στὸν ἀγώνα νά παραμένουν ἐθνικά. Βέβαια ἡ τακτικὴ αὐτὴ τοῦ ΕΑΣ ἔφερε τὶς σημαντικὲς ἐπιτυχίες τῆς ἐκθεσης καὶ τοῦ ἐράνου. Ἡδη, ὅμως, ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1943 εἶχαν ἀρχίσει νά φαίνονται οἱ πολιτικὲς ἀντιθέσεις τοῦ ΕΑΜ τόσο μὲ τοὺς Βρεταννοὺς ὅσο καὶ μὲ τὰ ἄλλα ἐλληνικὰ κόμματα. Ὁ ΕΑΣ ὅμως παρέμενε στὴν τακτικὴ του, ἀκόμη καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1944, μιλώντας γενικά γιὰ τὴν ἀνάγκη κυβέρνησης ἐθνικῆς ἐνότητας μὲ συμμετοχὴ τοῦ ΕΑΜ, ἀπευθυνόμενος δηλαδὴ στὸ ἐθνικὸ αἶσθημα τοῦ συνόλου τῆς παροικίας. Ἀφοῦ ἡ παροικία ἀποτελοῦσε ἓνα, ταξικά, ἀνομοιογενὲς κοινωνικὸ σύνολο ἦταν φανερὸ πὼς τὰ κοινωνικά στρώματα ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ σύνολο αὐτὸ θὰ ἀντιμετώπιζαν διαφορετικὰ τὶς πολιτικὲς ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στοὺς πολιτικοὺς σχηματισμοὺς, τὴν ἐξόριστη κυβέρνησι καὶ τοὺς Βρεταννοὺς. Παραμένοντας στὴν τακτικὴ τῶν «ἐθνικῶν κινήτρων» ὁ ΕΑΣ δὲν διέκρινε τὶς ἀντιθέσεις καὶ δὲν ἐφάρμοσε μιὰ συγκεκριμένη πολιτικὴ ποὺ θὰ προσέλκυε τὰ στρώματα ποὺ δὲν ταῦτιζαν τὰ συμφέροντά τους μὲ τὸ παλάτι, τὴν ἐξόριστη κυβέρνησι, τοὺς βενιζελικοὺς πολιτικοὺς καὶ κυρίως τὴ βρεταννικὴ κυβέρνησι.

Ἡ ὀξυνση τῶν ἀντιθέσεων τοῦ ΕΑΜ καὶ τῶν Βρεταννῶν ἀπὸ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1943 εἶχε μεγάλη σημασία γιὰ τὴν παροικία καὶ ἐπέδρασε καθοριστικὰ στὶς πολιτικὲς τῆς ἐπιλογές. Οἱ Ἕλληνες στὴν Αἴγυπτο εἶχαν συμβάλει στὴν ἀνάπτυξη τῆς χώρας καὶ εἶχαν συγχρόνως πλουτίσει σὲ βάρος τοῦ λαοῦ τῆς, στηριγμένοι ἀπὸ τὸ 1882 πάνω στὴ βρεταννικὴ ἐξουσία στὴν Αἴγυπτο. Ἡ Βρεταννία ὑπῆρξε ἀπὸ τότε ἡ ἐγγυήτρια μεγάλη δύναμις γιὰ τὰ προνόμια τῶν ξένων στὴν Αἴγυπτο. Παρόλο ὅτι εἶχε παραιτηθεῖ ἐπίσημα ἀπὸ αὐτὸν τὸ ρόλο τὸ 1936, συνέχιζε νά ἐνδιαφέρεται στρα-

τηγικά καὶ οἰκονομικά γιὰ τὴν Αἴγυπτο, καὶ ἡ «ἐπανακατάληψη» τῆς χώρας ἀπὸ τὰ στρατεύματά της τὸ 1940 ἐπανεφέρε οὐσιαστικά τὸ ἀποικιακὸ καθεστῶς. Τὰ οἰκονομικά καὶ πολιτικά συμφέροντα τῶν ξένων ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν βρεταννικὴ παρουσία καὶ συγχρόνως ἡ παραδοσιακὰ φιλοβρεταννικὴ ιδεολογία μεγάλου τμήματος τῆς παροικίας ἐνισχύθηκε, ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἀπὸ τὸ ρόλο τῆς Βρεταννίας στὸν πόλεμο.

Τὴν ἡγεσία τοῦ ΕΑΣ ἀποτελοῦσαν διανοοῦμενοι, ἕνα κοινωνικὸ στρῶμα τῆς παροικίας ποὺ δὲν εἶχε ἄμεσα πολιτικά ἢ οἰκονομικά συμφέροντα ἀπὸ τὴν ἐξάρτηση τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τοὺς Βρεταννοὺς. Γνωρίζοντας καλὰ ὅμως τίς ἀπόψεις τῆς πλειοψηφίας τῆς παροικίας, θὰ ἀντιλήφθηκαν ἄμεσως πὼς μιὰ ἐνδεχόμενη σύγκρουση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων μὲ τοὺς Βρεταννοὺς τὸν σκληρὸ ἐκεῖνο Ἀπρίλιο τοῦ 1944 θὰ ἐθεωρεῖτο καταστροφικὴ γιὰ τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικά συμφέροντα τῆς παροικίας. Ὡστόσο, δέχθηκαν νὰ συμμετάσχουν στὴν «ἐκδήλωση» παραμένοντας πιστοὶ στὴν ἐιράρχηση τῶν στόχων τοῦ ἑαμικοῦ κινήματος θυσιάζοντας ταυτόχρονα τὴν ὑποστήριξη ποὺ ἀπολάμβανε μέχρι τότε ἀπὸ τοὺς παροίκους ποὺ ἦταν ιδεολογικά ἀπροετοίμαστοι γιὰ τέτοιο βῆμα. Ἀπὸ τὴ στιγμή αὐτὴ ἐγκατέλειψε τὸν ἀπλὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ τοῦ χαρακτήρα καὶ πέρασε πλεον σὲ μιὰ πράξη ἀντιμπεριαλιστικῆ, παρόλο ὅτι δὲν εἶχε ἐξασφαλίσει τὴν ἀπαραίτητη πολιτικὴ καὶ ιδεολογικὴ ὑποδομὴ: εἶχε διαχωριστεῖ ὀργανωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα τῆς Αἰγύπτου, ποὺ κάτω ἀπὸ διαφορετικὲς συνθῆκες ἴσως θὰ εἶχε συμβάλει στὴν πολιτικὴ ἀποσταθεροποίηση τῆς βρεταννικῆς ἐξουσίας στὴν Αἴγυπτο.⁹⁸ Δὲν εἶχε προετοιμάσει ιδεολογικά τὴν παροικία γιὰ μιὰ τέτοια σύγκρουση ἀφοῦ δὲν εἶχε ἀμφισβητήσει ἀπὸ τὰ πρὶν τὸ ρόλο τῶν Βρεταννῶν στὴν Αἴγυπτο καὶ δὲν εἶχε θέσει ἐρωτηματικά γιὰ τὴ στάση τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντί τους. Ὅταν, λοιπόν, οἱ βρεταννικὲς δυνάμεις κατέστειλαν τὸ κίνημα, σήμανε καὶ τὸ τέλος τῆς ἑαμικῆς ὀργάνωσης τῶν παροίκων στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ δεκαεξάμηνη δράση τοῦ ΕΑΣ ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικὴ σελίδα, τόσο τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν Αἴγυπτο ὅσο καὶ τῆς ἱστορίας τῶν σοσιαλιστικῶν καὶ ἐθνικοαπελευθερωτικῶν ὀργανώσεων ποὺ λειτούργησαν στὶς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Οἱ ἀγῶνες τοῦ ΕΑΣ εἶχαν ἀντίκτυπο στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις στὸν αἰγυπτίωτῃ ἑλληνισμό ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἐθνικοαπελευθερωτικὴ ἐπανάσταση στὴν Αἴγυπτο τὸ 1952.

Ἐξετάσαμε ἐδῶ τίς συγκεκριμένες ἀδυναμίες τῆς λειτουργίας τοῦ ΕΑΣ γιὰ νὰ φωτίσουμε τὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν γιὰ μιὰ ὀργάνωση μὲ

98. Γιὰ πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα στὴν Αἴγυπτο τὰ χρόνια ἐκεῖνα, βλέπε J.-P. Thieck, *La Journée du 21 Fevrier 1946 dans l'Histoire du Mouvement National Egyptien*, ἀδημοσίητο DES, Πανεπιστήμιο Παρισιοῦ VIII, 1976.

σοσιαλιστικὸ ἢ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ προσανατολισμὸ ποὺ βρίσκεται σὲ μιὰ παροικία τοῦ ἐξωτερικοῦ. Οἱ παρατηρήσεις μας ἀφοροῦν βέβαια στὸν «Ἐθνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Σύνδεσμο» στὴν Αἴγυπτο ἀλλὰ ὀδηγοῦν σὲ ζητήματα ποὺ συνδέονται μὲ τὴ μελέτη παρομοίων ὁργανώσεων στὶς ἐλληνικὲς παροικίες στὸ ἐξωτερικόν. Ἀναγκαστικά, θὰ περιοριστοῦμε σὲ μιὰ ἀπλὴ ἀπαρίθμηση τῶν ζητημάτων αὐτῶν: Οἱ σχέσεις τῶν παροίκων μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ βαθμὸς ἐπίδρασης τῆς ἐλλαδικῆς πολιτικῆς στὴν παροικία. Ἡ ὕπαρξη ἢ μὴ ἀποικιακῆς δυνάμεις στὸ χῶρο καὶ ὁ βαθμὸς ἐξάρτησης ἀπ' αὐτὴν τῆς παροικίας καθὼς καὶ οἱ σχέσεις τῆς ἀποικιακῆς δυνάμεις μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ταξικὴ σύνθεση τῆς παροικίας καὶ ἡ κοινωνικὴ θέση τῶν κυριωτέρων στρωμάτων τῆς στῆ χώρα ἐγκατάστασής τους. Ὁ βαθμὸς ἀνάπτυξης τοῦ ντόπιου σοσιαλιστικοῦ ἢ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν ἀποκλείουν φυσικὰ καὶ ἄλλα ποὺ σίγουρα θὰ ἐμφανιστοῦν ὅσο προχωρᾷ ἡ μελέτη παρομοίων μὲ τὸν ΕΑΣ ὁργανώσεων στὸν ἐλληνισμό τοῦ ἐξωτερικοῦ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΙΤΡΟΕΦ